

ԱՐՏԱՇԷՍ Ա.

Թատրերգութիւն

Երգախառնն ի հինգ արարս եւ ի մի պատկեր

ԱՆՁԻՆԷ ԹԱՏԵՐԱԽԱՂԻՆ

ԱՐՏԱՇԷՍ Ա.	. . .	Արքայ Հայոց
ՏԻԳՐԱՆ Բ.	. . .	» »
ԿՐԻՒՍՈՍ.	. . .	Արքայ Լիւդացւոց
ՄԻՀՐԻԱՏ	. . .	Բդեաշխ Վրաց՝ փեսայ Արտաշիսի
ՎՐՈՅԸ	. . .	Սպարապետ Հայոց
ՎԱՐԱԺ.	. . .	Ջինափարժ Տիգրանայ
ԱՐՇԷՋ.	. . .	Ջինակիր Արտաշիսի
ԽՈՍՐՈՎ.	. . .	Դեսպան Հայոց
ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՀՈՒՆԻ	. . .	Քրմայետ Հայոց
ԿԱՄԱԴՐՈՍ	. . .	Մտերիմ Կրիստոսի
ՊԻԹՈՍ.	. . .	Քրմայետ Լիւդացւոց
ՈՐՄՋԴՈՒԽՏ	. . .	Սիրուհի Արտաշիսի

Թիկնապահ, զօրապետը, զինուորը, պահապանը, պաշտականը, դահիճք, քուրմը, նաւաստիք

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

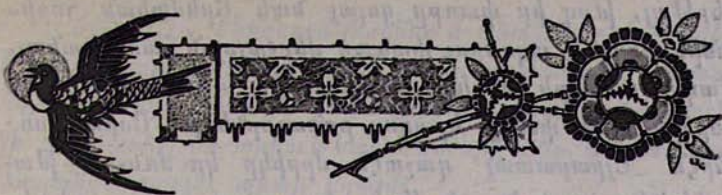
WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

WESLEYAN

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

Պ Ա Լ Ա Տ

ՏԵՍԵՐԵՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՆԱՄՆԵՐԳԱՆՔ

Մեզցեն յաւերժ արիք Հայկեան,
Տորան սուր՝ թագ՝ փառք ու յայսեր
Ստար ազինք ափ ի թերան
Թողուն դողող ժանգոտ սուսներ:

Կեցցե՛ յաւերժ վեհն Արտաշէս
Ստար ափանց նախանձ սարսափ,
Կեցցե՛ Տիգրան նոր խոցազէս
Արքայն. լնի՛ ձոր՝ զարնեն թող ծափ:

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱՐՏԱՇԷՍ (ի գահ,) ՄԻՀՐԻԱՏ, ՎՐՈԹՐ, ԱՐՇԷՋ, ԽՈՍՐՈՎ,
ՎԱՐԱԺ, ՔՐՄԱՊԵՏ, ՆԱԽԱՐԱՐՔ, ԹԻԿՆԱՊԱՀՔ. — ՏԻԳՐԱՆԸ
Թագաւորական հանդիսին կը բերեն և կ'երգեն.

ԱՐՏԱՇԷՍ. Ժողովուրդը Հայաստանեայց, ահա ճան-
չցէք այսուհետև Ձեր թագաւորը. Արտաշէս ծովերու՝ ա-
նապատներու և բոլոր տիեզերաց թագաւոր կոչուելու

կ'երթայ, թող իր փառքը ցոլայ նաև Արևմտեան հորի-
զոնին վրայ և ազգերու փառաց վերջալոյսն հանդիսանայ-
թագերու ներքև խրոխտ ճակատները զժողունին ու խո-
նարին, լան փառք երազող բռնաւորները. Ասիոյ խո-
րերէն՝ Այրարատայ զաշտէն մերիկը կը մռնէ. — թա-
գակիրներ արեան ծովերէ և արտասուաց գետե-
րէ անցնելով թող գան շղթայակալ խոնարհին Արտա-
շէսի առջև և դողդոջուն ձեռքով դավիններ բոլորին իր
ճակտին. . . կը կարծէք որ կ'երազէ Արտաշէս, ահ, բա-
ւական երազեցի որրանիս մէջ, հօրս զիրկը, զինուոյ ալ-
մուկին մէջ, որսի ճերմակ երիվարիս վրայ. . . Մանկու-
թեանս ատեն դահ մը կը պակսէր, ահա այն գահին
վրայ կ'գտնեմ ինքզինքս և անոնք որ երազ էին, հիմա
կապոյտ քօլի մը ետեէն ինձ կը ժպտին. . . ազաւը
արծիւ չեղաւ այլ արծուի ձագին թեւերուն փետուրները
յղկուեցան, թռչելու ժամանակն է, կուզէք որ թռչի. . .

ՄԻՀՐԴ. Տէր արքայ, քանի որ Արտաշէս աշխարհի
իշխէ՛ նախարարներն ալ մէյ մէկ թագաւորներ կը հա-
մարուին:

ԱՐՏՇ. Կը հասկնամ, քաջ բղեշխ և Միհրդատ ալ
Պոնտոսի իշխանը կ'ըլլայ:

ՄԻՀՐԴ. Կ'ընդունիմ, վեհափառ Տէր, արքայական
այդ մեծ շնորհքը, Պոնտոսի իշխանը ու Արտաշէսի հը-
պատակն եմ:

ԱՐՏՇ. Երդուիր որ Հայոց արքային միշտ հնազանդ
և օգնական պիտի գտնուիս:

ՄԻՀՐԴ. Կ'երդնում յերկինս, Աստուածոց և սրոյս վրայ:

ԱՐՏՇ. Երդուիր և դուր, Աւագանիք Հայաստանեայց:

ԱՄԾԵՔ. Կ'երդնումը:

ԱՐՏՇ. Եւ դու որդեակ իմ թագաւոր, երդուիր որ
պիտի սիրես ազգդ հոգւոյդ չափ և պիտի նուիրես ա-
րիւնդ իր փառացն ու ազատութեանը համար:

ՏԻԳՐԱՆ. Կերդնում յերկինս և Աստուածոց, թաղիս և սրոյս վրայ, որ պիտի սիրեմ աղբս և թագս, և առանց հօրս փառքէն նշան մը կորոնցունելու պիտի ջանամ աւելի փայլեցնել, իր արիութեան ստուերը և իր փառաց արձագանգն ըլլալու պիտի ճղնիմ:

ԱՐՏՇ. Ո՛վ, քաջդ Վարաժ. դու՛ որ իմ որդիս քաջադործութեանց վարժեցուցիր՝ դքեզ չիմ ուզեր անվարձ թողուլ, արքունի որսապետ կը կարգեմ, և կ'ընորհեմ քեզ հրազդանի աննման ափունքը:

ՎԱՐԱԺ. Երախտադէտ սրտիւ կ'ընդունիմ, վեհափառ Տէր:

ԱՐՏ. Որդեակ իմ, ահա կը թողում ես Հայաստանը իր փառացն համար, կ' թողում այս գեղեցիկ հայրենիքը՝ ուր թագաւոր ծնայ, և կ'երթամ Ուկկիանոսի կոհակաց հետ մոնչելու, թափը մէկդի ձգելով՝ սաղաւարտ կրելու, թափը՝ սաղաւարտէն աւելի ծանր է և դժուարակիր, գիտցիր որ այս լեռները՝ ժայռերը, ձորերը և գերեզմանները ձայն ունին թաղաւորի մը դէմ որ անիրաւութիւն կ' գործէ, գահիդ ոտքերը պիտի ըլլան Հայրենիք և իրաւունք, պատիւ և արիւթիւն, ասոնցմէ զուրկ տեղը անդունդ կայ. նայէ որ սուրդ չի ժանգոտի իր պատեանին մէջ, թագաւոր և միանգամայն զինուոր եղիր, զօրկ, մի զարնուիր, մեռիր, մի յաղթուիր, ջանա՛ որ թշնամիք հսկայ Մասիսի կնճռոտ ճակտին չի թքնեն, այն պիտի մնայ դարերով Հայուն արձան և յիշատակ, այն պիտի լայ Հայկազն գիւցազանց դամբաններուն վրայ: Գիտցիր որ Արտաշէս երբ իմանայ թէ Տիգրան պատերազմի դաշտին վրայ յաղթուեր է, սուրը պիտի փշրի իր փառաց և յոյսերուն վրայ:

ՏԻԳՐ. Հայր իմ, աշխարհակալութենէ դարձած ժամանակդ, թագաւորներ կառքդ պիտի վարեն, թագաւորներ՝ զորոնք Տիգրան գերի պիտի վարէ, ես ալ Արտաշէ-

սի նման չեմ երազեր: Արեմուտը քեզի, հայր իմ, Արեւելքն ալ ինծի, ես ալ Արտաշէսի որդին, գրկուինք հայր և որդի, գրկուին երկու գոռոզ աշխարհակալներ, մահ և կործանումն աշխարհի:

ԱՄԾՆԶ. Կեցցեն հայկազն Աշխարհակալք, կեցցէ Ասքանազեան թագաւորութիւն:

ԱՐՏԾ. Կեցցեն, որդեակ իմ, այս իմ որդիս, իմ արիւնս ես, Արտաշէս չգիտէ պարտուիլ: Տիգրան ալ պիտի յաղթէ, Արեւելք քուկդ, Արեմուտք՝ իմս:

ՎՐՈՅՐ. Ուրեմն թող բոլոր Ելլադա մոխիրի վրայ նստի, իր Աստուածները օգնութեան կանչէ, զոհերու ճինճերով օւր մթազնեցնէ, լայ իր բաղդը, դրօշներովը արցունքը սրբէ, ժանդոտ սուրը ժայռերու դարնէ... Հեծէ, Ելլադա, Արտաշէս մութ բանակաւ դէպի քեզ կ'ըթլէ, այս սուրը կամ քու աւերակացդ և կամ իմ կուրծքիս վրայ պիտի փշրի... Քաջդ աշխարհակալ, հրաման տուր սպարապետիդ որ զօրքիրը ժողվէ, քալենք, քալենք դէպ 'ի նախանձոտ Ելլադան:

ԱՐՏ. Կը հրամայեմ, քաջդ Վրոյր, ճն պատրաստուէ փութով, դարնենք Ելլադան:

ՎՐՈՅՐ. Կը հնազանդիմ, Վհհափառ Տէր: (Կը մնննի):

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆԲ, բա՛ցի ՎՐՈՅՐԷՆ.

ԱՐՏԾ. Քաջդ դեսպան, փողը արշալոյսը չժողած ճամբայ պիտի ելնիս դէպ 'ի Լիւդիա, իմացուր Գրիւսոսի որ Արտաշէս անթիւ բանակով և նաւերով դէպ 'ի իրեն երկիրը պիտի քալէ, կամ անձնատուր ըլլայ կամ յաղթուի, կամ դահը ընտրէ և կամ մահը: Իսկ եթէ չի զիջանիր խոնարհիլ Արտաշիսի, թող սուրը ամուր բռնէ

ձեռքին մէջ որ Հայոց՝ նետաձգութեամբ արեւը մթադնեցնող բանակը տեսած ատենը դողդոջելով չիյնայ. եթէ չի խնայեր ազգին՝ թող կուրծ դնէ:

ԵՐԱՐ. Կը հնազանդիմ, Տէր, արդէն Լիւդիա շատ փոքր է Արտաշիսի դէմ խրոխտալու համար:

ՔՐԻՄ. Տէր արքայ, ամեն բան կարգադրուեցաւ, երթանք մահեանը Աստուածոց փառաբանութիւն տալու և իրենց գութն ու օգնութիւնն հայցելու, Արտաշէս չէ զօրաւորը, Աստուածներն են, երթանք, մահեանին բեմին վրայ սուրբը սրելու, երթանք, Աստուածոց մեծաց օրհնութիւնը վայելելու համար:

ԱՐՏ. Այո, երթանք ամենքնիս ալ Աստուածոց երկըրպագելու, որ մինչև հիմա Հայաստանը պաշտպանեցին և Հայկեան բանակը զօրացուցին, անոնց զօրեղ բազկացը տակ դեռ յաւերժ պիտի մնան Հայք և Հայաստան: (Կ' մեկնին):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԱՐՇԷԶ, ՈՐՄՁԴՈՒԽՏ (Կ'երևայ և մօիկ կ'ընէ յետոյ):

ԱՐՇ. Արտաշէս աշխարհակալելու կ'երթայ, Տիգրան թապաւոր կ'ըլլայ և պաշտօնատեարց շնորհքներ կ'ըաշխուին, իսկ ես այս չափ ատեն Արտաշէսի հետ կ'պատերազմեմ. աղջիկը սիրեցի, իր ամուսնութիւնը մերժեց և զայն Վրացի Միհրդատին տուաւ, վերջապէս ամենուն երկիրներ շնորհեց և ինձ ափ մը հող չի տուաւ որ խոնչեալ ճակատս հանգչեցնեմ. շատ անգամ կ'ըսէ. «Արշէզ, դու քաջ ես, և պէտք է որ քովս գտնուիս»: Այո, քաջ եմ, բայց վատ պիտի ըլլամ, եթէ վրէժ չառնեմ, հեռն ու ոխը սիրտս կ'կրծեն, քինախնդիր որբ մ' եմ... ան, երանի թէ գեղջուկ մ' ըլլայի և հայր ու մայր ունենայի, արտ մը

պատերազմի դաշտի տեղ, ծառի մը շուք՝ մեծաշուք յաղ-
թանակաց տեղ, խրճիթ մը՝ պալատի տեղ, փոքր ընտա-
նիքի մը տէր ըլլայի՝ բիւրաւոր դօրաց հրամանատարու-
թեան տեղ, զիս այս դժոխքը արդեօք հր անգուլթը նե-
տեց որուն բոցերն են փառք՝ երազ՝ նախանձ և վրէժ:

ՈՐՄՁ. (Մեկուսի) Ես... որ Արտաշէսը սպաննեմ:

ԱՐՇ. Ահ, ոչ թագաւոր ըլլալ այլ վրէժ առնել
ի՞րազեմ... (Որժգողութեամբ տեսնելով) ուրուական...

ՈՐՄՁ. (Յառաջանալով) Վրէժդ պիտի առնես:

ԱՐՇ. (Մեկուսի) Կին մը... մատնուեցայ (քարձր) ու
ես, գնչուհի, որ թագաւորին պալատը մտնելու կ'համար-
ձակիս:

ՈՐՄՁ. (Անոր անշի մօտենալով) Մի անարգեր
զիս... պիտի ճանչնաս...

ԱՐՇ. Բայց ինչո՞ւ կ'մօտենաս ինծի... գնա, կորսուէ:

ՈՐՄՁ. Հանդէսէն առաջ եկած գաղտագողի՝ քեզ
կ'սպասէի:

ԱՐՇ. Ես քեզ չեմ ճանչնար... պահա՛...

ՈՐՄՁ. (Ընդմիջելով) Արշէգ...

ԱՐՇ. (Մեկուսի ապշած) Անունս ալ գիտէ...
(Բարձր) Բայց, ո՞վ ես դու, ինչ կուզես ինձմէ:

ՈՐՄՁ. Ես րեղի վրէժխնդրութեան սուրբ կ'ըսերեմ:

ԱՐՇ. Ինչ վրէժխնդրութեան:

ՈՐՄՁ. Վատ ես եթէ քիչ մը յառաջ ըրած
ուխտդ մոռցար:

ԱՐՇ. Բայց ես ինչպէս կրնամ արի Արտաշէսէ մը
վրէժ առնել, որուն չորս կողմը կ'հսկեն հսկայներ.—
խուռն բանակ մը:

ՈՐՄՁ. Եւ այն հսկայներէն մէկն ալ դու ես... կին
մը քեզի իւր թիւ կուտայ... կը վստահիս... տուր ձեռքդ:

ԱՐՇ. Առանց զքեզ ճանչնալու չեմ կրնար ձեռքս
տալ, գուցէ այդ ձեռքը՝ որուն հետ պիտի միաւորի իմս

ալ, անիրաւ և կաշառարեկ սրտի մը սուրն եղած ըլլայ։
ՈՐՄՁ. Եթէ մօրդ անբիծ և վրէժխնդիր ձեռքն եղած ըլլար։

ԱՐՇ. Մայր չունիմ ես։

ՈՐՄՁ. Եթէ ունենայիր զինքը շատ կը սիրէիր։

ԱՐՇ. Հոգիէս աւելի, ես հիմա իրեն հետ գեղջկական կեանք մը կ'վարէի... ալ զգուհեայ պատերազմիկ գերի ըլլալէ. զորկ սր թագաւորդ պարծի, մեռիր որ թագաւորդ ապրի։

ՈՐՄՁ. Եւ մօրդ համար թագաւորդ կը զոհէիր։

ԱՐՇ. Բայց ի՞նչ յաբարերութիւն ունիս դուն թագաւորին հետ, դու գեղջկուհւոյ մը կ'մամնիս... Պալատը նոր կ'տեսնես։

ՈՐՄՁ. Այն պալատը նոր կ'տեսնեմ, բայց Արտաշէսը առջեւ ծուներ եկած պաղատալից տեսեր եմ... Ի՞նչ, մի. թէ դեռ գեղեցիկ չեմ, Արտաշէս երբեմն գերիս էր, մի՛ զարմանար, պիտի ճանչնաս զիս։

ԱՐՇ. Ձեմ կարծեր որ յիմար եղած ըլլաս։

ՈՐՄՁ. Ես ալ զբեզ քիչ մը յառաջ յիմար կարծեցի, վրէժխնդիր մը յիմարի մը պէս կ'խորհի ու կը խօսի, բայց յիմարի մը պէս ուժգին է հարուածը, զիս կ'ծաղրես, բայց ես ալ զբեզ պիտի ծաղրեմ, երբ սուրը ձեռքիդ մէջ դողդոջէ... Արտաշէս իր աղջիկը քեզմէ խից և ուրիշ աղջիկ մ' ալ աշխարհքէն... երկուքնիս ալ վրէժխնդիր ենք... տուր ձեռքդ։

ԱՐՇ. Ձեմ ճանչնար զբեզ։

ՈՐՄՁ. Ուրեմն մտիկ ըրէ... Արտաշէս դեռ թագաւոր չեղած օր մը որսի ելած ատենը գեղանի Պարսիկ աղջիկ մը կ'տեսնէ որ իր տնակին առջև կ'աղօթէր, Արտաշէս վայրկեան մը կ'կենայ և զայն զմայլած կը դիտէ, և աղջիկը տնակը փախած ատենը՝ մտրակելով ձին սրարչաւ կ'անցնի կ'երթայ. հետեւալ օրը մենակ որսի ելած

ատենը նոյնպէս աղջիկը տնակին առջև կը դանդաղէր և ձեռքի մատանին անոր կ'նետէր. աղջիկը աղքատ՝ բայց չընդունիր. սակայն ամեն օր յաճախելով Արտաշէս՝ աղջկան սիրտը կ'գրաւէ. աղջիկը վերջապէս ալ անկէ շի վախճիր, երկու շունչեր իրարու կ'մօտենան, երկու թևեր զիրար կ'գրկեն... Աղջիկը հողոյն շափ սէր կուտայ արքայորդոյն, բաւական ժամանակ կ'անցնի այսպէս, աղջկան ծնողքը տնտեսական կ'ըլլան այս անցքին, Արտաշէս կը խոստանայ զայն իրեն թագուհին ընել երբ թագաւոր ըլլայ. բայց քիչ քիչ կ'սկսի իր տեսութիւնը ընդհատել և վերջապէս դադրեցնել. Թագաւոր կ'ըլլայ, տարի կ'անցնի՝ չերևար, շատ օրեր խեղճ կ'ընէր Արտաշէսի ճամբուն վրայ կ'սպասէ, բայց ՚ի զո՛ւր... դեռ կ'սիրէ... օր մալ Արտաշէս որսի ելած ատենը, հեռուէն կ'ըն մը կուգայ փութաքայլ՝ դժգոյն ու հերարձակ, և գրկի տղան Արտաշէսի երիվարին առջև դնելով «Առ այս տղան. — կ'աղաղակէ — Արշէղ է անունը, քու զաւակդ է, ասոր համար ծնողքէս հեռու կ'թափառիմ, չունիմ հաց որ իրեն տամ...» (Արշէղ զարմացական շարժումներ կ'ընէ) Արտաշէս երեսը դարձուցած թիկնապահաց կը հրամայէ որ տղան առնին և կսկսի սրընթաց հեռանալ, կ'ըն յուսահատ կ'իյնայ. վայրկեան մը արտասուալից կ'աղօթէ... ալ այնուհետև կ'ատէ, և վրէժխնդրութեան ասուպ մը կ'ըլլայ իր սիրտը. Վերջապէս կ'մեռնին հայրն ու մայրը. կ'գտնէ առիթ, կ'գօտեանդի, և ահա այսօր կ'հասնի սպաւտը, կը հարցնէ Արշէղը, կ'գտնէ իր վահանը, կ'ճանչնայ իր զաւակը... այն կ'ըն ես եմ, այն կ'ըն քու մայրդ է...

ԱՐՇ. Մայրս (Կ'գրկուի) բայց Արտաշէս... իմ հայրս...

ՈՐՄՁ. Բայց դու իրեն գերին... Տիգրանն է թագաւորը, դու չես թագաւոր... տո՛ւր ձեռքդ...

ԱՐՇ. Զեմ ուղեր թաղաւոր ըլլալ...
 ՈՐՄՁ. Դահլիճ եղիր... մայր ունիս... տուր ձեռքդ...
 ԱՐՇ. Ահաւասիկ:
 ՈՐՄՁ. Երգուիր...
 ԱՐՇ. Սրոյս վրայ:

(Վարձագոյլը կիջնէ).

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

Պ Ա Լ Ա Տ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԿՐԻՒՍՈՍ. (մինակ՝ զարհուրած տեսարան կուգայ խռովեալ նայուածքով չորս կողմը կ'ընէ, յետոյ կ'հանդարտի):

Երանգ... այս իմ պալատս է... ես Կրիստոսն՝ ու ողջ եմ դեռ... ահա կ'տեսնեմ արեւուն նորասփիւռ ճառագայթները որ ինձ կեանք կ'աւետեն... ահա գահս՝ թագս՝ սուրս, ձեռք մը զանոնք չէ տապալեք, չէ փշրեք... երազ էր այն... սակայն որոտմունքը կայծակին հարուածը կը գուժէ, այս երազը որոտմունքն էր, կայծակը պիտի ճայթի... ո՛վ դիր, միթէ կատակ կ'ընէք ինձ հետ, եթէ ոչ՝ բարկութեան կրակ պիտի ժայթքէք գահիս... և ո՛վ պիտի բազմի անոր մօտիւն վրայ... օտար մը՝ գողոզն Արտաշէս՝ իր փառաց յիշատակարաններուն մէջ անոր աճիւնն ալ ամփոփելու և Կրիստոսի արցունքն ու արեան կաթիլները թուելով հեշտանալու... Գթութիւն, ո՛վ դիր, Կրիստոս մը ծունը կուգայ, կ'հեծէ... աչքերը արցունքով կ'փալփլին իր փառաց աստղերուն հետ... առէք կեանքս, քայց ոչ թագս, կուզեմ մեռնիլ քան թէ գահէս աստիճան մը խոնարհիլ... միթէ ձեր բարկութիւնը մարելու համար Կրիստոսի արիւնը կուզէք, արիւն մը որ փառք

կ'մռնչէ... իր կմախքը գերեզմանէն հտըը պիտի ողբայ փառքն ու Լիւդիան... այո՛, Կրիստոս չպիտի մեռնի... ինչո՞ւ կ'լռէր, ստուերը նախնեաց։

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆ ԵՒ ԿԱՄԱԴՐՈՍ

ԿԱՄ. Տէր արքայ,

ԿՐԻՒ. Դո՛ւ ես, Կամադրոս։

ԿԱՄ. Այդ ի՞նչ այլայլեալ դէմք... ծունկերդ կը դողդողնեն, տէր իմ։

ԿՐԻՒ. Գեանրիւ մէջ առաջին անգամ կ'դողամ, Կամադրոս։

ԿԱՄ. Կրիստոսն ես դու. տէր արքայ, գլուխդ՝ թաղ-մէջքդ՝ սուր, Կամադրոս՝ քովդ, Լիւդիա՝ փառացդ ծափահար, ի՞նչ բանէ կ'դողաս ուրեմն։

ԿՐԻՒ. Աստուածներէն։

ԿԱՄ. (զարմացած) Աստուածներէն։

ԿՐԻՒ. Այո՛, մեր Աստուածները գուցէ ինձի դէմ բարկացեր են և կուզեն դահս տապալել և գուցէ բոլոր Լիւդիա համաջինջ կործանել։

ԿԱՄ. Ո՛վ երկինք... ո՛վ աղէտից...

ԿՐԻՒ. Սոսկալի է այս... Կրիստոս մ'ալ խաղալիկ կ'ըլլայ... թող ըլլայ՝ Աստուածներ... ուրեմն Աստուած մ'ըլլալ պէտք է՝ անարգել և աներկիւղ խրոխտայու համար։

ԿԱՄ. Տէր արքայ, հանդարտէ, գուցէ Աստուածները փորձել կուզեն զքեզ։

ԿՐԻՒ. Բայց խիստ սոսկալի է երբ փառասէր սիրտ մը յուզէ հզօր ձեռք մը... կ'կարծես, որ փառասէրը հանդիստ ըլլայ երբէք... միշտ տղու մը պէս արթուն կ'երագէ նա, կ'հառաչէ սիրատարփի մը պէս, ամեն բո-

պէ՛ տնդունդէ՛ տնդունդ կ'թաւալի... աստղէ՛ աստղ կը թռչի... միշտ աշացն առջև տեսիլը... դահը կ'շրջապատեն խումբ մը ճիւղաներ, կանայք ծիրանին կուգն պատռել... վերջապէս զինքը կ'պատեն աղմուկ՝ երկիւղ՝ երազ՝ ճաճանչ... փառքը՝ այն անյագ հրէշը միշտ աշխարհի ճախճախուտ տնդունդները արիւնաներկ ծաղիկներով կը ծածկէ... փառասէրին համար գեղեցիկ առպարէզ մը... մեղի ձեռքովը զայն յառաջ կ'մղէ. քալէ, քալէ, մինչև որ ոտքդ սայլմարի. բայց զօրութենէ՝ մրրկէ մը բռնուած ես՝ միշտ պիտի րալես... մինչդեռ երէկ զիշեր Արևելք կ'երազէի, ահա այս գիշեր Արևելքին գիշերուան մէջ սպառնացայտ նետի մը գոնչիւնը կ'լսուի.

ԿԱՄ. Բայց ինչ պատահեցաւ, տէր արքայ, չեմ հասկնար, ով կ'ղրգռէ Աստուածոց շանթերը.

ԿՐԻՒ. Չեմ գիտեր... դուցէ Կրիստոսի փառքը... բայց կ'զգամ որ ինձ հետ կատակ կ'ընեն.

ԿԱՄ. Բայց կ'աղաչեմ, տէր արքայ, հանդարտէ ու պատմէ ինչ որ պատահեցաւ. զիտես որ Կամադրոս իր կեանքը կուտայ իր թագաւորին և հայրենեաց մէկ կայծին համար... և եթէ Աստուածները բարկացեր են կ'երթամ սուրս և վիզս կ'նետեմ անոնց սեղանին վրայ և կ'ըսեմ «Թող ասլին Կրիստոսն ու Լիւդիան».

ԿՐԻՒ. Կեցիր, դու բաջ ես, Կամադրոս, և ես որ վատ չեմ՝ ինչո՞ւ պիտի դողամ... ահա ոիրտս չը զարներ, չեմ դողար, երեկուան դուռդ Կրիստոսն եմ... ահա պալատս, զահս և ահա Լիւդիա... ահա սուրս և ահա Աստուածները... (սուրը կ'ջաշէ):

ԿԱՄ. Ի՞նչ կ'ընես, տէր արքայ... սուրդ կ'շողայ... շանթեր...

ԿՐԻՒ. Ա՛հ, մեղայ... դթուլթիւն... (ծունր կ'իյնայ, յետոյ ոտքի կ'ենէ ըարկացած) բայց ինչ ըրի... ծունր եկայ...

ԿԱՄ. (անոր առջև ծունր գալով) ներէ, բու գերիդ եմ, տէր արքայ, հանդարտէ կ'աղաչեմ... պատմէ ինչ որ պատահեցաւ:

ԿՐԻՒ. Մտիկ ըրէ, այն Հայկազն Արտաշէսը որուն դուռող հռչակը արդէն լսեցինք... սոսկալի երազ մը տեսայ այս զիշեր...

ԿԱՄ. Սակա՛յն...

ԿՐԻՒ. Մտիկ ըրէ... զիշեր էր, լուսինը Ալիս գետին վճիտ ալեացը մէջ կ'շողար, ես այն ատեն դետեզրին վրայ կ'շրջադալէի, սիրտս ուրախութեամբ զեղուած մտիկ կ'ընէի փառաց ներգաշնակաւոր դրուատիւնները որոնք սիրտս կ'որորէին... անծանօթ կամ դիցուհեաց ձայներ լին... որոնց մէջէն երբեմն Գրիսոս անունը մրմնջող յաղթական եղանակ մը կ'լսէի... սիրտս այն ձայներուն հետ կ'թրթռար... յանկարծ դափնեղարդ բնար մը տեսայ բովս, ուղեցի փառքս ինքնին ալ դրուատել և այնպիսի բուռն եռանդով մը կ'հնչեցնէր որ լարերը խորտակեցան, լռեցին այն անծանօթ մրմունջներն ալ և խոր լռութիւն մը տիրեց, ահամայ դողացի... դառն ծիծաղ մը այս լռութիւնը խանգարեց և զիս սարսուցուց. դարձայ այն կողմը, տեսայ որ յաղթահատակ ռազմը գետին զիմացի եզերքը արձանացած՝ հեզնական ժպիտով մը զիս կ'ղիտէր... վրաս ծիծաղողն այն էր... զայրոյթէս աչբերէս բոց կ'ցայտէին... «Ճանչցար զիս.— ըսաւ այն մարդը— ես Արտաշէսն եմ... այս անունը լսելուս՝ սուրս քաշեցի... նա ալ «կնթարթի մէջ սուրը քաշեց՝ գետին ասդիկ կողմը ցաթքեց... սուրբնիւս շառաչեցին... բաւական ժամանակ տեց... ոյժս սպառեցաւ... հարուածն ընդունեի էի... հոգեսպառ. զեռը ինկայ... նա յաղթական նայուածք մը ձգ ց վրաս... «Էլիւդիւ, դու իմս ես» ըսաւ և սրացաւ... յետոյ աղեկտուր հեծեծանքներ լսեցի... գետին մէջէն հիւծեալ աչբերով

վերջը Սողոմնը տեսայ որ զիս կ'ողբար... աչքերս գոցեցի, լաւիտենական կոհակ մը վրաս թաւալեցաւ... և զգացի որ գետին հոսանքը զիս բշեյ՝ տարաւ....

ԿԱՄ. Բայց մի յուսահատիր, տէր արքայ... զոհ մատուցուին Աստուածոց:

ԿՐԻՆ. Ո՛հ, բոլորովին միտքս կաշկանդուել է... զիս ուշաքերեցիր, Կամադրոս... այո ողջակէզ... փոխանակ Լիւդիս զոհ ըլլալու, Աստուածները զթած են... ո՞վ կայ հող... պալատականք... (Պալատական մ'ը ներս կ'մտնէ) զենս շուտ մեհեանը և ըսէ բրմապետին որ հիմա անթիւ ողջակէզ մատուցանէ Աստուածոց, իրենց հաշտութիւնը հայցելու համար և թող քարոզէ համայն Լիւդացւոց որ ամենքն ողջակէզ մատուցանեն Աստուածոց բարկութեան շանթերը արգելելու.— (Պալատականը կը մննի):

ԿԱՄ. Բայց թող չես տար, տէր արքայ, որ ես զոհ ըլլամ Կրիսոսի համար, եթէ իմ արեամբս Լիւդիոյ ազատութիւնը գնելու հաճին զիր:

ԿՐԻՆ. Դու զիս չալիտի թողուա... լսեցիր քիչ մը առաջ այն սոսկալի երազը:

ԿԱՄ. Բայց ներէ, տէր արքայ, և թէ երբէք ես Կրիսոս մ'ըլլալու վեհ ճակատագիրն ունենայի, չէի վախնար Արտաշէսի մը հռչակէն... Հարցուր մէկ մը՝ թագաւորներուն թէ առանց սարսուռի կրնան քու անունդ արտասանել:

ԿՐԻՆ. Յանդուգն խօսեցար, Կամադրոս,... ես միայն Աստուածներէն դողացի:

ԿԱՄ. Աստուածները պիտի հաշտուին, տէր արքայ:

ԿՐԻՆ. Ուրեմն Կրիսոս այլ չըզողաց, այլ երազեց... և եթէ վայրկեան մը դողաց, անցելոյն յիշատակարանաց և ապագայ փառաց վրայ ուրախութեան օտարսուռ մ'էր այն... հիմայ դարձեալ Կրիսոսն եմ... փառք կամ բօթ... երկուքէն ալ չեմ դողար:

ԿԱՄ. Մեհեանը երթանք, տէր արքայ:

ԿՐԻԴ. Ոչ, հոս կ'աղօթենք... վայրկեան մը առաջ
Աստուածոց դէմ զայրացայ... պիտի զոհամ... աղօթեցէք
ինձ հետ, ստուերը թագաւորաց...

ԿԱՄ. Ահա զոհերուն ճենճերը երկինք կ'ըարձա-
նայ, տէր արքայ... ահա կ'սուրի քուրմերուն մեղեդին...
անշուշտ շանթերու տեղ արվիք պիտի ցոլան:

ԿՐԻԴ. Ուրեմն ծունր գանք... այս օր է որ ծնրա-
դրել սովորեցայ ..

ԿԱՄ. Եւ հաշտութեան աւետեաց ձայնին սպասենք
... (Ժունը կուգան, հեռուէն աղմուկով խառն աղօթքի
ձայներ կ'լսուին որք քաւական կ'տեսնեն):

ԿՐԻԴ. Ձայները լռեցին... ճակատագիր մը կ'որո-
շուի... վճիռ մը կ'որոտայ անշուշտ... ահ, ակամայ սիր-
տըս կը տրոփէ... ահ, ձայն մը... այս լռութիւնը սոս-
կալի է...

ԿԱՄ. Տէր արքայ...

ԿՐԻԴ. Ձայն մը...

ՁԱՅՆ ՄԸ. Հաշտութիւն... հաշտութիւն...

ԿՐԻԴ. Ահ, գեղեցիկ բարբառ:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆ և ՔՐՄԱՊԵՅ.

ՔՐՄ. Արքայ, Աստուածներն հաշտուեցան:

ԿԱՄ. Օրհնեալ ըլլան դիր:

ԿՐԻԴ. Օրհնեալ ըլլաս և դու, պատգամը Աստուածոց
... այսօր վերածնեցաւ Կրիստոս, և առաջինէն աւելի
ահեղ, երազի մէջ երազ մը տեսաւ, և այսուհետեւ կեան-
քէն փառք պիտի քամէ. կեանքին մէջ վայրկեան մը դո-
ղաց և այն վայրկեանին փոխարէն աշխարհ պիտի դողաց-

նէ, բանի որ իրեն հետ հաշտ են Աստուածները:

ԶՐԾ. Ուրեմն, արքայ, պէտք է որ միշտ արդարութեամբ և խոհմութեամբ իշխես Լիւդիոյ, որպէս զի արդարագատ դիր երբեմն զայրանալով չը խռովեն թագաւորութիւնդ: Գիտցիր որ այն ատեն Աստուածներէն զատ ոչ ոք կրնայ գահդ սարսել երբ անոնց զօրեղ բազուկները տարածուելով շուք տան Լիւդական գահին, և իրենց զօր ժպիտներուն ճաճանշովը ականախալ թագդ ցոլացնեն. յովան Լիւդացիք փառաց հեղեղի մը մէջ, հիանայ համայն տիեզերք Լիւդական դրախտին վրայ... մեծ են Աստուածները և իրենց սիրելի ժողովրդեան փառաց՝ նախանձախնդիր, և Կրիստոս ալ Աստուածոց ճեւոր: **ԿՐԻՒ.** Գեղեցիկ խօսեցար, Գրիթոս, Կրիստոս Աստուածոց արժանի ճեւոր պիտի ըլլայ, անոնց փառացը պիտի զոհէ սուր՝ կեանք և տիեզերք:

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

ՆՈՅՆՔ Է ԽՈՍՐՈՎ.

ԽՈՍՐ. (Մտնելով) Ողջոյն Ձեզ, Արքայդ և աւագանիք Լիւդացւոց:

ԿՐԻՒ. Ո՞վ ես դու:

ԽՈՍՐ. Արևելեան հրեշտակ մը:

ԿԱՄ. Ո՛չ, Արևելեան սատանայ մը որ յանդգնաբար Կրիստոսի պալատը կ'մտնէ՝ առանց երկրպագելու անոր վեհափառութեանը:

ԽՈՍՐ. (Առ Կրիստոս) Արքայ...

ԿՐԻՒ. Կը տեսնեմ որ շատ յանդուգն ես:

ԽՈՍՐ. Նա ալ կրսեմ թէ աշխարհական Արտաշէս չը հանդուրժեր երբէք իր դեսպանը օտար թագաւորի մ'առջև խոնարհած տեսնել:

ԿԱՄ. Արտաշէս...

ԿՐԻՒՆ. (Մեկուսի) ի՞նչն ի՞նչն է...

ՔՐՄ. Կը զթամ քեզ, ո՞վ դեսպան, որ Արևելքէն
կը խորդիս հոս անխոհեմութեամբ Գրիւսոսի դէմ զուցէ
պատերազմ հռչակելու որուն հետ դեռ հիմա Աստուած-
ները հաշտուեցան:

ԵՈՍՍՐ. Լաւ կ'ընես, քրմապետ, եթէ երթաս Աս-
տուածոցը օգնութիւնը հայցելու որ սին յուսով մը գո-
տեալնդեն Գրիւսոս և իր բանակը:

ԿՐԻՒՆ. Բաւ է... բաւ խրոխտացիր, յանդուգն, և
հիմա ալ մեր Աստուածները կ'նախատես... հիմա հուր
կը սլոռթկայ գլխուդ:

ՔՐՄ. Երկայնամիտ են դէք, տէր արքայ:

ԿԱՄ. (Մեկուսի) Գրիւսոսի դողը սկսաւ... երազը
իրականութեան կը կերպարանափոխի:

ԵՈՍՍՐ. Ուրեմն վերջ տանք այս անօգուտ բարբա-
ջանաց և լսեցէք աշխարհակալ Արտաշէսի հզօր պատգամը:

ԿՐԻՒՆՍ. Կը հրամայեմ քեզ, ո՞վ դեսպան, որ Այրա-
քատեան բարձրերէն չ'որոտաս. դիմացդ որ կ'տեսնես՝
Գրիւսոսն է... զուցէ համբերութիւնը սպառելով կրակ
թափէ գլխուդ:

ԵՈՍՍՐ. Եւ դու, արքայ, ովկիանոսի կոհակաց տա-
կէն մի մոռնչեր, դուրս հանէ գլուխդ և տես մէկ մը քու
հակառակորդը... Ծն վերջացնենք, պէտք է որ հիմա
ղէնք և թագ, գանձ և երկիր թափին Արտաշէսի լիազօր
դեսպանին առջև... ո՞վ Գրիւսոս, եթէ գոնէ անշուք
կեանքը կ'սիրես... խոնարհէ... իսկ եթէ կը յամառիս
մեռիք, մեռիր... ամենքնիդ ալ... թէ որ կը խնայես ժո-
ղովրդեանդ անձնատուր և հպատակ ըրէ զանոնք մեծին
Արտաշէսի և անոր փառացը ծափահար:

ԿՐԻՒՆ. Ձեմ կրնար հանդուրժել... երկինք և եր-
կիր...

ԿԱՄ. Ո՛վ կատաղութեանս...

ՔՐՄ. Արդար դիք...

ԽՈՍՐ. Օ՛հ պատասխան մը... դահ կամ մահ...

ԿՐԻՒ. Համբերութիւնս կ'սպառի... ժամանակ ունինք խորհելու համար...

ԽՈՍՐ. Խորհեցէք... թագ կամ դադադ:

ԿԱՄ. Ի՛նչ ծայրահեղ յանդգնութիւն:

ԿՐԻՒ. Բայց յանուն թագաւորիդ... յանուն Աստուածոցդ մեկնէ որ առանձին խորհինք:

ԽՈՍՐ. Լաւ, խորհեցէք:

ԿՐԻՒ. Պալատականք, սենեակ մը տարէք զինքը և պատուեցէք:

ԽՈՍՐ. (Երթալով) Կրիսոս, դարձեալ կ'ըսեմ, ընտրէ անշուք կեանքը:

ԿՐԻՒ. Այլ բաւական է (Բարկութեան նշան մը կ'ընէ). — դեսպանը կ'մնկնի):

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՆՈՅՆՔ, բայց ի ԽՈՍՐՈՎԷՆ.

ԿՐԻՒ. Ա՛յ, և թէ Աստուածներէն պատկառանք չը գգայի և իրմէ ետըր եկող Արտաշէսը չը մտածէի, զինքը հիմայ ջախջախած էի...

ԿԱՄ. Բայց բաջալերուէ, տէր արքայ, միթէ վատ են Լիւդացիք:

ՔՐՄ. Եւ միթէ արդարադատ չե՞ն դիք... Անշուշտ պիտի ջախջախեն մեր ոսոխին գլուխը՝ որ յանդգնաբար զիրենք և զիս և համայն Լիւդիան նախատեց:

ԿԱՄ. Սուրբ դէմ սուր, տէր արքայ... մէկը կը փշրի... միւսը կ'հարուածէ... կը յաղթանակէ պայծառ ճակատադիր մը... մինչև հիմայ ուսկից դողացիր կամ

յաղթուեցար, տէր իմ... փրփրադէզ կոհակ մէիր, անհուն հարուածներու դէմ որ առանց վիրաւորուելու դարձեալ կը մռնչէ... ո՛վ կրնայ Ուկրաինոսը կլլել... տէր արքայ, գլուխդ վեր առ և տես փառազարդ ճակատագիրդ...

ԿՐԻՆ. Ես անշուք կեանքն ընտրեմ... երբէք... պիտի մաքառիմ... Արտաշէսի դէմ Գրիւսոս, փառքի դէմ յաղթանակ, սուրի դէմ սակր, զօրութեանց դէմ Աստուածք... Արտաշէս չի պիտի դողայ:

ԶՐՄ. Ցնծա, արքայ... հիմա վայրկեան մը աչքերս գոցուեցան և Աստուածները պատգամ ազդեցին սրտիս... Այո, յաղթական ձայն մը մրմնջեց — «Գրիւսոս անցեալ ընդ Ալիւս գետ բակեցէ զիշխանութիւնս»... — քաջալերութիւն, արքայ. Աստուածոց ճետ մը կարելի է որ պարտութեամբ ամօթահարի:

ԿՐԻՆ. Օրհնեալ ըլլան դիր, որ միշտ կը պաշտպանեն Լիւդիան... պիտի յաղթենք .. դեռ Ալիւս գետէն անդին ալ... Արտաշէսը կայ... պիտի խորտակի անոր իշխանութիւնն ալ... վայրկեան մը առաջ ուրացայ զիս և փառահեղ անցեալս... ապագային մէջ Արտաշէսի վերջին հառաչանքը կը լսեմ... Այրարատեան առիւծը կը տապալի:

ԿԱՄ. Հիմայ կը ճանչնամ Մեծն Գրիւսոսը...

ԿՐԻՆ. Զօրականք, թող դայ, դեսպանը... (Դռնարով կ'երևւայ):

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ՆՈՅՆՔ Է ԽՈՍՐՈՎ.

ԽՈՍՐ. Ի՞նչ ըրիր. տէր արքայ, ես խոնարհ ճապատ մը տեսնել կ'ուզէի և խրոխտ ու խոժոռ դէմք մը կը տեսնեմ... Ինչ վճռեցիր, մեռնիլ եթէ խոնարհիլ...

ԿՐԻՆ. Յաղթել...

ԽՈՍՐ. Կը գլխամ, Կրիստոս, եթէ սուրդ փշրի...

Արտաշէս չը գլխար:

ԿՐԻՆ. Է՛հ, պատերազմը կ'սկսի... զգուշացի՛ր:

ԽՈՍՐ. Խնայէ ժողովրդեանդ, արքայ:

ԿԱՄ. Ո՛չ, անոնք կը սիրեն ռոտլին դէմ մեռնիլ:

ԶՐՄ. Պաշտպան են Աստուածները:

ԽՈՍՐ. Ուրեմն մեռնիլ և Լիւդիան կորսնցունել
կ'ուզէր:

ԿՐԻՆ. Այո, յաղթել և Լիւդիան յաւերժացնել:

ԽՈՍՐ. Դու չես ճանչնար Հայն ու Արտաշէսը:

ԿՐԻՆ. Ալ բաւական է, սուրս պատեհանին մէջ կը
խայտայ:

ԽՈՍՐ. Զղջմ, Կրիստոս, գուցէ Արտաշէս խիստ
մօտ է... գուցէ Առիւծը խիստ մօտէն կը մոնչէ:

ԿՐԻՆ. Պատերազմը կ'սկսինք:

ԽՈՍՐ. Ուրեմն մեռիք... (Կ'մնկնի):

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ԲԱՆԱԿԵՏՂ

ՏԵՍԻՆ Ա.

ԱՐՏԱՀԷՍ ՊԻՆԿ.

Վարագոյրը քացուելուն Արտաշէս կը մրափէ վրանին մէջ.— Զօրքերը ցիրուցան տարածուած կը քնանան.

— Արտաշէս արթննալով դուրս կ'ելնէ.

Դեռ առաւօտը չէ ծագեր... ահա յուսինը և աստղերը որ կ'փալկիլին... ես չեմ կրնար ննջել, այնպիսի բոց մը կը վառի կուրծքիս տակ, որուն կայծերը այս աստղերէն աւելի բիւրաւոր են, կայծեր՝ որոնց իւրաքանչիւրը մէկ մէկ գահ յաճիւն պիտի փոխեն... ի՞նչ գիշեր հեշտ և տխուր, ամպ և երազ, փախիւր... դու որ այս նսեմաստուեր անտառին խորը թաղս՝ սուրս և սաղաւարտս չես ցոլացներ, չես վառեր զիս ճաճանչներով, չունիս յաղթութեան ձայներ, զինուոց շառաչներ՝ ծափեր և թաղեր. կ'ծածկես սև թևերուդ տակ Արտաշէսն ու իւր փառքը... գերեզմանական ստուեր մը ունի... այս հովը՝ ալին ու տերնն ալ թող մահուան մրմունջ մը ունենան... բայց ես չեմ ուզեր մեռնիլ ցուրտ բարի մը վրայ, այլ փառաց հեղեղի մը մէջ խեղդուիլ. պիտի իյնամ շնչասպառ գահերու աճիւնին վրայ միայն և վերջին շունչս մառախսող մը, փոթորիկ մը, սուգ մը՝ սարսուռ մը պիտի տարածէ համայն աշխարհ... ես եմ Արտաշէսը, իշխանութեանց ժանտախտը, բռնաւորաց սար-

սափը, դիւցադանց նախանձը, հայաստանի փառքը... դեռ չեմ մեռներ, ճերմակ մօրուքի մը տակ կ'ուզեմ փառքս երիտասարդ տեսնել, (Որմզդունատ կ'երեւայ որ կամաց կամաց Արտաշէսի կը մօտենայ)։

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆ, ՈՐԾՋԴՈՒԽՑ.

ՈՐՄՋ. (Մեկուտի) Ինքն է...

ԱՐՏ. Գեղեցիկ է փառքը, միայնութեան մէջ երազ՝ բայց աղմուկի մէջ ճանանչ։

ՈՐՄՋ. Գանցնի փառքը և կմախք մը կը մնայ... կը սխալիս... ո՛վ թաղաւոր։

ԱՐՏ. Ո՞վ ես դու։

ՈՐՄՋ. Նախ կի՛ն մը... երիտասարդութիւն՝ սէր՝ ստուեր՝ յիշատակ և...

ԱՐՏ. Ձեմ հասկնար։

ՈՐՄՋ. Մի խռովիր, մահուան հրեշտակ մը չեմ և եթէ լլլայի ալ կը զթայի քու վրադ...

ԱՐՏ. Ուրեմն ի՛նչ կուզես ինձմէ...

ՈՐՄՋ. Վասն զի կուզեմ քեզ փառաց երազներու մէջ տեսնել միշտ։

ԱՐՏ. Դու որ այդպէս յանդուգն կը խօսիս, կամ խելագար մեծ և կամ չես գիտեր որո՞ւ գէմ ըլլալդ։

ՈՐՄՋ. Անշուշտ .. վասնզի դուն ալ զիս չես ճանչնար։

ԱՐՏ. Ես ոչ քեզի պէս կնոջ մը հետ պատերազմ ըրած և ոչ ալ երբէք ճանչցած ունիմ... ես Արտաշէսն եմ...

ՈՐՄՋ. Երիտասարդութեան վրայ խօսիմք, Արտաշէս, (Արտաշէս կըսարտի) կրտսեմես որ առջի պէս գեղեցիկ չեմ... երբ բնութեան գեղեցիկ աւանդ մը խորշոմներու և ալիսառն մագերու տակ կը նուաղի... սէրը

դէպ յանմեղու[թիւն և փառքը դէպ յարինհեղու[թիւն կը
բալէ... արեան մէջ ձայն մը կայ, դու որ սիրոյդ մէջ
սխալեցար՝ փառքիդ մէջ պիտի տուժես... ճանչցար զիս
հիմա...

ԱՐՏ. (մեկուսի) Կը ճանչնամ... (բարձրէն) երբէք...
ՈՐՄՁ. Ա'... չես ճանչնար:

ԱՐՏ. Բայց պիտի ըսես վերջապէս, ի՞նչ կուզես
ինձմէ:

ՈՐՄՁ. Թագուհի ըլլալ կուզեմ:

ԱՐՏ. Ահ, բոլորովին հաստատեցիր թէ խենթ ես:

ՈՐՄՁ. Դարձեալ խենթ:

ԱՐՏ. Միայն շղթայ մը չեն կապեր պարանոցդ:

ՈՐՄՁ. Կը տեսնեմ որ թագը շղթայով փոխանա-
կել կ'ուզես:

ԱՐՏ. Միշտ թաւ... թագը դատարկ ձեռքով չը
ստացուիր, թագը հօր սուրի ծայրն է, յիմար կին:

ՈՐՄՁ. Երբեմն ալ համբոյրի մը կամ լեզուի մը
ծայրն էր... Կը տեսնեմ որ սիրտդ լայն է, Արտաշէս,
պատիր խոստումով մը անբիծ լանջք մը պղծեցիր... անհ,
ես թագէ մը աւելի դեղեցիկ էի:

ԱՐՏ. Կը զառանցես, կին դու:

ՈՐՄՁ. Անոնս տուր:

ԱՐՏ. Բայց

ՈՐՄՁ. Որմզդուխտն հմ:

ԱՐՏ. Ատանկ անուն մը չեմ յիշեր:

ՈՐՄՁ. Միրտդ ժայռ է՝ սառ է, Արտաշէս, ինչպէս
Պը կոխկռտես արմատէն թափած ծաղիկ մը:

ԱՐՏ. Բայց բաւական է, ալ գնա, գիշեր ատեն
անհանգիստ մի ընե՛ր զիս: Ուրուականի մը պէս պաղ ես:

ՈՐՄՁ. Սակայն միտքդ բեր երիտասարդութեան
որսերդ... կը յիշես... գիւղը՝ իմ տնակս՝ մեր հովանիէ
ու ծաղիկէ կանաչ անկողինը, այն արցունքները զոր

լանջրիս վրայ կը թափէիր և ես կը համրէի, բաժանումդ որ զիս սառեցուց, հանդիպումնիս վերջին անգամ որ Արշէզը քեզի տուի, կը յիշես:

ԱՐՏ. Բայց երբէք չեմ ճանչնար քեզ և բան մ'ալ չեմ յիշեր ըսի... Պիտի մեկնին:

ՈՐՄՁ. Հպարտ ես, Արտաշէս...

ԱՐՏ. Եւ դու ալ համբերութիւնս կ'սպառես:

ՈՐՄՁ. Թագաւոր, դողած պարսկուհւոյ մը վրէժ-խընդրութենէն... կամ մեռցուր զիս և կամ մեռիր:

ԱՐՏ. Եթէ կ'նոջմէ մը դողայի՝ Արտաշէս չէի ըլլար, վատ կ'ըլլայի, թագաւոր չէի ըլլար՝ դահիճ կ'ըլլայի... բայց ես իմ դահճուհւոյս կ'ըսեմ «միշտ ազատ ես...»

ՈՐՄՁ. Մի վստահիր... Արեւ հորիզոն մը և կեանքը գերեզման մը, աստղը անկում մը և բախտը անիւ մը ունի... Ժողկին ծոցը արցունք, տերևին մէջ հառաչ, կոհակին մէջ մահ, խոտի մը մէջ թոյն և ափ մը հողին մէջ գանգ մը կամ թագ մը կայ... մի վստահիր, կ'ըսեմ, փառքիդ և զօրութեանդ վրայ, եթէ առանձին գտնես ինքզինքդ՝ քու գոռոզ հրամանդ ու հռչակդ կ'սպառի վիհերու և լեռներու, անտառներու և դաշտերու անհունութեան մէջ և ձայներու արձագանգն իսկ զքեզ կը ծաղրէ... ես ալ գեղեցիկ էի, և կը խրոխտայի, գեղեցկութիւնս անցաւ, կ'ուզեմ տեսնել քու փառացդ վերջին ցովմունքն ալ... Արտաշէս, ծերութենէս աւելի կ'ատեմ զքեզ, շատ անգամ գեղեցիկ ծաղիկները թոյն ունին... սրտերը խօնկի կը նմանին որ չայրած՝ անուշ և հեշտ հոտ չեն բուրեր, հեռ՝ ոխ՝ վրէժ, ասոնք են որ սիրտս կը վառեն, ասոնք սիրոյ վերջին բոցերն են՝ կը մարեն բայց աճիւն մը կ'թողուն... կ'նոջ արիւնը կոհակ կոհակ կ'եռայ, կ'նոջ դաշոյնը կաթիլ կաթիլ արիւն կը բամէ... օձի մը պէս կը սողայ... առիւծը կը դողայ:

ԱՐՏ. (Սուրը նետելով) Ա՛ռ Արտաշէսի սուրը որ

մէկ հարուած մը ունի, և տեսնեմ պարսիկ և վրէժխընդիր կնոջ մը հարուածը... Գիտես որ արծիւը օձէն վախշունի, թէն թոյնը կը գերազանցէ:

ՈՐՄՁ. Ետ առ սուրդ, ես դաշոյն ունիմ, կինը մթութեան մէջ կ'սպաննէ որպէսզի օրհասական ոսոխին միայն իր աչերուն փաղփիւնը ցուցնէ... կը մարի կ'իյնայ... բայց հարուածը յաջողուած է:

ԱՐՇ. Ահա գիշեր, ահա խաւար:

ՈՐՄՁ. Քու աչերդ լոյս ունին:

ԱՐՏ. Ահ, հանդարտ սիրտ կ'ուզես հարուածել:

ՈՐՄՁ. Կինը չը հեշտանար թշնամւոյն վերջին հեծեծանքներովը... միայն անոր մարմինը որ առած՝ աչքերը գոց՝ սիրտը դադրած և վրէժը մարած տեսնել կ'ուզէ... կնոջ մը սէրը խիստ քաղցր է և ոխը խիստ դառն:

ԱՐՇ. Ուրեմն զիս սպաննել թէ երազի կ'ուզես:

ՈՐՄՁ. Զրեղ սպաննեմ... խոցեմ այն սիրտը որ երբեմն իմ լանջքիս վրայ կը բարախէր, հէ, սիրոյ յիշատակը արցունք մը ունի, արցունք մը կինը կ'ուժաթափէ կ'յաղթէ... մի խռովիր, Արտաշէս, ահա կը բաժնուիմ բեղմէ, փառք կ'սպասէ բեղի, իսկ մահ՝ ինձի:

ԱՐՏ. Ճիշտ յիմար մ'է (Բարձր) Այն որ չը վախնար կը վախցնէ:

ՈՐՄՁ. Թագաւորին և գեղջկուհւոյն մէջ սուր մը թագ մը կամ վիհ մը կայ, տէր արքայ, քիչ մը յառաջ վրէժխնդիր մ'էի, հիմայ կին մ'եմ... թագուհի չեմ, դարձեալ գեղջկուհի մ'եմ... մնաս բարեալ... (Մեկուսի) կը տեսնուինք... գուցէ քիչ մը ետքը... Արշէշ կամ ես... Էս... (Կը մեկնի):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ԱՐՏԱՇԷՍ Պնակ.

Վայրկեան մը դողացի, կնոջ մը աչերուն փաղփիւ-

նը սոսկալի է... Որմզդուխտն է, կը սիրէի զինքը... վեհանձնութիւնն կը վիրաւորի երբ կին մը զարնեմ, տըկար ու գողտր արարած մը... և ինչո՞ւ պիտի կասկածիմ, աղէկ գիտեմ որ խենթեցած է, սիրոյ յիմար մը. կը խօսի այլ չը խորհիր... բայց դեռ առաւօտ չըլլար և ես չեմ կրնար ննջել... Խոսքով դեռ չեքեցաւ... գուցէ հիմա բանակը եկած ըլլայ... (կը մեկնի):

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

ԱՐՀԷԶ ՔԻՆԿ

Ի՞նչ թշուառական մեմ ես, հայր չեղած դահիճ պիտի ըլլամ... բայց մայր ունիմ, պէտք է որ երգումս դործադրեմ և երթամ մօրս հետ գեղջկական կեանք մը վարելու, ի՞նչ սուղ է այդ կեանքը... երեք օր պայմա. նաժամ տուաւ, առտու ըլլալուն միջոցը պիտի լրանայ... վատ մը պիտի ըլլամ... ահա վրանը, գլուխ մը որ մէկ հարուածիս կ'սպասէ... նա իմ հայրս չէ, այլ զոյգ մը տատրակի որսորդ... թէպէտև քոյրս էր՝ սակայն զինքը կը սիրէի... Արտաշաման... մայրս չը տեսայ որ պայմանաժամը յապաղէի, բայց ստիպուած եմ օր մը Արտաշէսի դժգոյն գլուխը իրեն ներկայացնելու... թող այս գիշեր ըլլայ... (Դէպ ի վրանը կը մօտենայ եւ մտիկ կ'ընէ) ձայն չկայ, կը քնանայ անշուշտ... կը դողամ... (Յերս կը մտնայ վայրկեան մը լուռ կը դիտէ) ահ, հոս չէ, հիմայ Արեւ կը ծագի... (նուաղեալ ջազմիցի մը վրայ կ'իյնայ) Արտաշաման... անզոյժ մայր... (Գըլուխը ձեռքերով կ'ածածկէ եւ կ'ընկողմանի. — վայրկեան մը տեսարանը պարապ):

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՆՈՅՆ Է ՈՐՄՁԴՈՒՄՏ.

ՈՐՄՁ. Բոցեղէն մըրիկ մը զիս հոս կը նետէ միշտ ... Արտաշէսի արիւնը դաշոյնս կը բաշէ, մեղք է Արշէզ. [Թոյ մարդասպան չըլլայ, ուր է հիմայ արդեօր... կը խոկայ... միթէ վրանն է [Թագաւորը, կը նիրհէ... զիս ծաղրեց, խենթ կարծեց, անցեալը ուրացաւ, նախատեց ... վրէժ, արիւն .. Թոյ [Թաւալի յոյսերու պատրանքին կամ պատանրին մէջ .. փառք և սէր իրարու ոսոխ հան- պիտացան... վայրկեան մը գոց աչքերը ինձ համար բա- ւական են... (վրանին կը մօտենայ և մտիկ կ'ընէ) քնոյ շնչառութիւն մը կը լսեմ... վերջինը պիտի ըլլայ... (զգուշութեամբ ներս կ'սպրդի) ահա կը քնանայ... ինքն է, Արտաշէս... հարուած մը... (կը զարնէ):

ԱՐԾ. Մհ... (կ'սթափի և խոժոռ մայրը կ'ընտէ) անիծեալ. (կ'մեռնի):

ՈՐՄՁ. Արշէս... (սարսափած կ'արձանանայ) զաւակս... (կը զրկէ) մեռաւ զիս անիծելով... վրէժ- խնդրութեանս համար աղօթք մը չը մըմնջեց... ոտկա- լի է այս... ահա վրէժխնդրութեան բոց մալ... կը պա- պակիմ, ծարաւի եմ... կաթիլ մը արիւն ոսոխիս սրտէն ... ոխերիմ բաղդ, զաւակիս արիւնը չուզեցի... (Ծակա- տը սրճելով) չըլլայ որ ճակտիս ցայտէ... ջնջեմ որդե- սպան անունը... զինքը վրէժխնդրութեան համար սնու- ցի, եթէ ոչ կը ջնջէի սիրադրութի մը յիշատակը... բայց դեռ ես կիանք և վրէժ կ'շնչեմ... դեռ կրնամ սպաննել ... Արտաշէսը:

ԱՐՏԾ. (ղրսէն) Ուրեմն չեն խոնարհիր...

ՈՐՄՁԴ. Ինքն է... բախտ և խաւար, ինձ կրթնե- ցէք... (կը մեռնի):

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԱՐՏԱՀԷՍ, ԽՈՍՐՈՎ.

ԴՍՈՍՐ. Երբէք. տէր արքայ, չիրցայ վերջապէս բու
փառացդ ճաճանչներովը Կրիստոսի աչքը շլացնել:

ԱՐՏԾ. Լաւ, լաւ, արիւն կ'ուզեն:

ԴՍՈՍՐ. Սուրին շողիւնէն չեն զգուշանար, տէր
արքայ, պէտք է որ հարուածը զգան իրենց կուրծքերը...
Ժայռի մը վրայէն խաղաղ ու կիսանոսր կ'դիտեն անտար-
բեր, պէտք է որ յուզին կոհակները և այն ապաստանա-
րանը ուղղեն, մահ անխոհեմներուն...

ԱՐՏ. Ահա արշալոյսը կ'ծագի, կ'աթոլունին աստղե-
րը՝ Կրիստոսի պարտութիւնը նախադպարով, և լուսինը
շառագունած արեմուտը կ'սոնարհի գոյժ տալու... ահա
սոխակները առաջուց Հայկեան յաղթութիւնը կը նուա-
գեն... հիմայ Սրեր կ'ծագի... պիտի քալենք... (փողը
կ'հնչեցնէ. զօրքերը քներէն ցատքելով կ'ապտրաս-
տուին և տեսարանին վրայ կուգան կ'շարունկն.)

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

ՆՈՅՆՔ, ՎՐՈՅՐ, ԶՕՐԱԿԱՆՔ և այլն

ՎՐՈՅՐ. Տէր արքայ...

ԱՐՏ. Կրիստոս արեան մէջ կ'փնտռէ յաղթութիւնը,
Վրոյր...

ՎՐՈՅՐ. Զը խոնարհելու կ'յանդգնին... մի զար-
մանար, տէր իմ, Կրիստոս սարսափելի գոռոզ մ'է:

ԱՐՏԾ. Ես ալ գոռոզները կ'ըստըստեմ... ճանդր,
զօրականք, մերկացուցէք սուրերնիդ Կրիստոսի կենացը,
լարեցէք ձեր արեւաքօղ նետերը Լիւդիոյ փառացը... ճն,
փառաց դարու մէջ կ'ցուաք. ճանչցուցէք աշխարհի թէ
Հայ էք... Հսկայ Մասիսի հսկայ զաւակներ, սարերէն

քղխող հսկայ կոհակներ... արձանացէր սպառազէն... նեցուկ է մեղի բաղդը, մեր թշնամեաց զլխուն կ'սպառնայ լախտը... Հայ ընենք արեմուտը, Հայ ընենք տիեզերքը, Հայ ընենք Հայաստանը... Հայ յաղթենք, Հայ պարծինք, Հայ սիրենք, Հայ մեռնինք... մեր վրայ կ'տարածուին ահա Մասեաց շուրհիրը... Միթէ ձեր աղիքներուն մէջէն չէք զգար անյաղթելի զօրութիւն մը, բուռն հարուած և յաղթանակ:

ՎՐՈՅՐ. Տէր արքայ, հայուն պատերազմի մէջ ապառաժ սիրտը չը հանդուրժեր այս ժամուս, և փառաց զապաթէն կուղէ թաւալիլ անհուն թշնամեաց գերեզմանի վէմ ըլլալու:

ՅՈՍՐ. Հայսն սիրտը կ'փշրի, տէր արքայ, բայց սուրը՝ երբէք:

ԶՕՐԶ. Յաղթե՛նք, յաղթե՛նք:

ԱՐՏ. Սուր և հարուած, սիրտ և քաջութիւն... Ծնանիւր յառաջ... կարիւնք Այրարատայ...

ԵՐԳ ՊԵՏԵՐԱԶՄԻ.

Ի փառագոռ փանդաւնց ի շոհնդ

Թորգոմիւսն գոռ գրոհին ի թիւդ

Մարտասարսափ տուն արձագանգք

Օտար ափուհք, դողդոջն գանգք:

Պաճաւնք խիւր թրոց հոռիհան ճնտից

Արնասքոյ փոշիք ճնտից

Բաւ են ի յառն ոսոյսաց Վատ,

Տնդի տուր Հայ զընդին անյաղթ:

(Վարագոյրը կիջնէ).

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

Ծ Ո Վ Ե Ջ Ր

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԿՐԻՒՈՍՍ, ԿԱՄԱԴՐՈՍ, ԶՕՐԱՎԱՐՔ, ԶՕՐԱԿԱՆՔ
ՆԱԻԱՍՏԻՔ.

ԵՐԳ ԾՈՎԱԹԻՆ

*Ահա արեւն ոսկեվարսիկ
Կը փողփողէ գալօք ծըփիւմ,
Եղբա՛րք յաղթ քաջ՝ ինչո՞ւ սարսիւք
Մեր թշնամիքն աչ սիրտ ունիւմ*

*Մեր նրախներն ունին արիւն,
Մեր սողորնը մահու հարուած,
Մեզ համար Է փառք՝ յաղթուածիւն
Թշնամիւն մեզ չճշնչ չաճաց:*

**ԿԱՄԴ. Տէր արքայ, ահա կ'սկսի երկինքը ամպոտիլ-
հեռաւոր հորիզոններէն ցումունք կ'տեսնուին, փոթորիկը
պիտի սլայթի, Պոսիդոն մեզի հետ է, ծն, թշնամիները
պիտի շանթահարէ:**

**ԿՐԻՒ. Կամաղրոս, այս սև ամպերն Արտաշեսի բա-
նակին ստուերն են և այս լոյսերն ու ձայները Արտաշեսի
ծիծաղները... Խնդացէք, ո՛հ, հայեր, բիշ մը ետքը պիտի**

լաք, Լիւդական ալիները ձեր արցունքը պիտի ծծեն և կարմիր կոհակներ պիտի թաւալին Լիւդական եզրերուն վրայ, հետկլտալու... Արտաշէս չգգար որ Կրիւսոս մը կայ, Կրիւսոս մը որ Արեմուտքը դողացուց, Արեւելեան փառասէր մ'ալ իր թագը փառաց զսնելու կուգայ... թող գայ... երկու թագերու մէջ արև մը կայ, մինչդեռ երկու սուրերու մէջ՝ ճաճանչ մը... կը յաղթահարէ այն որ սիրտ ու սուր ունի, կ' լսէք. Լիւդացիք, Կրիւսոսի փառքը ձերն է, եթէ իւր ճակատը դափնեայ սլսակով մը կ'պճնուի՝ հիւսողը դուք էք... իմ թագս և ձեր սուրը ահեղ զօրութեամբ մը իրարու միացած են, մէկը՝ պատկառ, միւսը՝ սոսկում... զարնենք՝ հարուածներ մինչև որ ճակատադիր մը որոշուի... յոյսը անվրէպ և անսկուն հարուած ու յաղթանակ կ'ենթադրէ... Աստուածները մեզ յոյս տուին, մեր վահանը այն է, մեր նախնիքը մեզ սուր տուին, մեր ոյժը այն է. արեան վերջին կաթինն անգամ թափել մեր յաղթութիւնն այն է, եթէ քայլ մը ետ ելլէ՞ք, այն քայլ մը տեղը Ձեր անձուկ դերեզմանն է, վայ անոր որ չսիրեր Հայրենիքն ու սուրը, վայ անոր՝ որուն սրոյն վերայ կ'ցամբին արեան կայլակները, և վայ անոր որ առանց սպանելու կ'զարնուի, Լիւդացի չէ, վատ է այն:

ԿԱՄ. Տէր արքայ, ահա կոհակները կ'բարձրանան, և դեռ թշնամեաց նաւերը չեն երևար, անշուշտ Պոսիդոնի անդունդները լափեցին զանոնք:

ԿՐԻՒ. Նայէ սա կողմը, ծովուն վրայ արծուի երամ մը կ'եռայ, անոնք Արտաշէսի նաւերն են, կ'բալեն դէպ ի մեզ երկաթէ թևերով:

ԿԱՄ. Բայց խիստ քաղմաթիւ են, տէր իմ:

ԿՐԻՒ. Արիութիւն, Կամադրոս, քիչ մը առաջ գիտ կը քաջալերէիր:

ԿԱՄ. Սիրտս չը զարնեմ, ո՛վ Կրիստոս, սուրս կը զարնէ։

ԿՐԻՏ. Պաշտպաններ դահս եւ Լիւզիան... չըլլայ որ այս կատաղի կոհակները զմեզ ոչնչութեան ուկիւմանսը թաւալեն։ պատմութեան էջերը չողբան Լիւզիան, այլ արցունքի տեղ մարգարիտներով դրուագուի Լիւզիոյ ճակատագիրը... Թող Արտաշէս ալ վայրկեան մը վարանի իր ճակատագրին վրայ .. ա՛հ, եթէ մէկ մը մինակ գտնէի զինքը դիմացս՝ երազ չէր ըլլար՝ յաղթութիւն կ'ըլլար, մէկ յը այս նաւին քարձրէն տեսնէի իրեն կոհակաց մէջ սուգիւր՝ Արևելք իմս կ'ըլլար... եկէք, եկէք, երկու փութորիկներ իրարու թող զարնուին։

ԿԱՄ. Ամպերուն ետեւ պատրաստ են Աստուածոց շանթերը, տէր արքայ, երբ երկու գոնդեր իրարու զարնուին այն ատեն պիտի պոռթկան...

ԿՐԻՏ. Ի՛նչ է սա որ կոհակէ կոհակ կ'զլորի... հոն... Կամադրոս։

ԿԱՄ. Նաւակ մը, դէպ ի այս կողմը կուգայ կարծեմ։

ԿՐԻՏ. Չըլլայ որ մեր մարգիկներէն ըլլայ։

ԿԱՄ. Գուցէ Արտաշէսի կողմէն պատգամաւոր կուգայ։

ԿՐԻՏ. Բայց աղէկ դիտէ մէջը նստողը... կին... այո՛, կին մ'է։ կարծեմ, այնպէս չէ, Կամադրոս։

ԿԱՄ. Այո՛, տէր իմ, ... տես կոհակներու սոսկալի գօտի մը նաւակին կողին կ'ապառնայ։

ԿՐԻՏ. Նայէ, թեկերը բացած մեր օգնութիւնը կ'աղերսէ։

ԿԱՄ. Ա՛հ... կոհակը ծածկեց նաւակը... ամեն բան աներևոյթ եղաւ...

ԿՐԻՏ. Տես գլուխ մը կ'երևայ ալիքներուն մէջ... նոյն կինն է, դէպ ի հոս կ'յառաջանայ լողալով։

ԿԱՄ. Ի՛նչ արեւութիւն, ո՛վ երկինք... քիչ քիչ կը մօտենայ։

ՁԱՅՆ ՄԸ. Օգնութիւն, օգնութիւն, ես Արտաշէսի
թշնամին եմ:

ԿՐԻԴ. Կը լսես, Կամադրոս, Արտաշէսի թշնամին...
աղատենք:

ԿԱՄ. Բայց չըլլայ որ կեղծ խօսքով մը աղատի:

ԿՐԻԴ. Սակայն կին մ'է, Բնչ կրնայ ընել մեզ...
աղատենք:

ՁԱՅՆԸ. Աղատեցէր վրէժխնդիր կին մը... կըլսեղ-
ղուիմ:

ԿՐԻԴ. Նաւաստիք, ճն աղատեցէր այդ կինը...
(Նաւաստիները ծովը կ'նետուին եւ քիչ մը ետքը Որ-
մըզդուխտը ազատելով նաւը կ'ընեն):

ԿԱՄ. Հուտ ըրէք, խեղճ կնոջ բազուկները թուլցան:

ԿՐԻԴ. Մրցեցէք այլակերպ ձուկեր:

ԿԱՄ. Ահա կ'հասնին... բռնեցին... ազատեցաւ, տէր
արքայ:

ԿՐԻԴ. Զարմանալի է այս, Կամադրոս:

ԿԱՄ. Դաւադրութեան մը միայն կ'վախնամ, տէր իմ:

ԿՐԻԴ. Քիչ մը ետքը ճակատադիր մը կ'որոշուի,
քիչ դաւ կ'ըլլայ, զօրապետ... բայց ով է այս կինը...
Արտաշէսի թշնամին... արդեօք Արեւելեան թագուհի մ'է:

ԿԱՄ. Ես ալ ատոր վրայ կ'ղարմանայի, բայց բա-
ւական է որ Արտաշէսի թշնամին ըլլայ:

ԿՐԻԴ. Ահ, եթէ յաղթութեան գաղտնիք մը բերէր
իւր հետը:

ԿԱՄ. Մեր սուրը, տէր արքայ, յաղթութեան գաղտ-
նիքն է, մեր հարուածներն ալ յաղթութիւն... Արտաշէ-
սի նաւերը...

ԿՐԻԴ. Դեռ հոն են... բայց միշտ կ'մօտենան:

ԿԱՄ. Ահա այն կինը, տէր արքայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆԲ և ՈՐՄՋԴՈՒՆՑ.

ՈՐՄՋ. (ծուներ գալով) Ո՛վ թագաւոր, ազատեցիր
կի՛ն մը որ միայն վրէժխնդրութեան համար կ'շնչէ, ու-
րուական մը որ բոցալառ շունչ մը և կայծակի հարուած
մ' է, սիրտ մը որուն անցեալն է սէր և ազօթք, ներ-
կայն հեռ և վրէժ... դու փրկեցիր գերեզմանին բոցերէն
վրէժխնդիր կի՛ն մը, կի՛ն մը որ Արտաշէսի արեան վտա-
կի՛ն մէջ կուգէ տեսնել անցելոյն յիշատակները, և իր օր-
դոյն պատկերը, իր վերջին արցունքը խառնել այն
կարմիր ալիներուն զովանալ և մեռնիլ... օրհնեալ ըլլաս,
ո՛վ թագաւոր, ընդունէ՛ք ըստ յաղթութեան և փառաց
դրօշակիդ տակ զինուորական կի՛ն մ'ալ... թէ՛ որ զինա-
վարութեան մէջ հարուածել չեմ սորված, սիրոյ մէջ
սորված եմ հարուածել... կուրծս՝ ասպար, թիս՝ սուր...
կ'ընդունիս:

ԿՐԻՒ. Ո՛վ անծանօթ կի՛ն, դու Արտաշէսի արիւնք
միայն տեսնել կուզես, ուրեմն, պիտի տեսնես...

ՈՐՄՋ. Բայց ոչ... ես ալ կ'ուզեմ հարուածել...

ԿՐԻՒ. Իր դիակը կրնաս հարուածել:

ՈՐՄՋ. Վատ չեմ ես, արքայ, կուզեմ որ հարուա-
ծը արիւնոտ ըլլայ:

ԿՐԻՒ. Արեանը մէջ թաթխէ սուրդ:

ՈՐՄՋ. Բայց կուզեմ որ հարուածին տակ վշտագին
ձայն մը ըլլայ:

ԿՐԻՒ. Ուրեմն պատերազմել և սպաննել կ'ուզես:

ՈՐՄՋ. Այո, վրէժ առնել... սուր մը տուր ինձ:

ԿՐԻՒ. Առ սուրս (կուտայ):

ՈՐՄՋ. Օրհնեալ ըլլաս:

ԿԱՄ. Տէր արքայ...

ԿՐԻՆ. (Առ Կամադորոս) Բայց այս տարօրինակ կլինի... Կամադորոս, գուցէ Արէսի մէկ հրեշտակն ըլլայ այս մարդկային գծուձ կերպարանօր ծպտեալ... սոսկալի դադանիւր մը կ'փալփլի այս կնոջ նայուածքին մէջ:

ԿԱՄ. Քիչ մը ետքը Արէս յաղթութեան մէջ կը ցուլայ... տէր իմ:

ՈՐՄՁ. Ո՛վ թագաւոր, տես, այս սրոյս հարուածին մէջ փայլ մը կայ և այն փայլին մէջ թագ մը ու այն թագին տակ դժգոյն ճակատ մը պիտի ըլլայ... թագը՝ քեզի, դիակը ինձի... կ'զարմանաս կնոջ այս հարուածին վրայ, սակայն կլին մը եղիւր, սիրէ և ատէ, սիրոյ մէջ կեանքդ և ատելութեան մէջ թագդ կուտաս... Արտաշէս, եկուր, աշխարհակալի մը սուրը ձեռքս և բազուկներ ունիմ բոլորտիքս, սուր և բազուկ որոնք արեւեր ծածկեցին և մթազնեցին:

ԿՐԻՆ. Բայց ո՞վ ես, կլին դու:

ՈՐՄՁ. Քու զինուորականդ որ ընդունեցիր:

ԿՐԻՆ. Այլ անկէ առաջ:

ՈՐՄՁ. Արտաշէսի թշնամին:

ԿՐԻՆ. Արտաշէսի թշնամին չեղած դեռ:

ՈՐՄՁ. Մի հարցներ... մի մտներ, ո՞վ թագաւոր, գեղեցիկ անցելոյս թարշամ ծաղկանցը մէջ որոնց ծոցը դեռ սօղոլած են սիրոյ և աղօթքի տուաջին և վերջին արցունքները... վրէժխնդրութեան յաղթութեան՝ սուրի և մահուան վրայ խօսէ... տեսէք, կ'մօտենայ Արտաշէս... ասկայն չղողար... պիտի յաղթէք, անոնք ալ սիրտ, դուք ալ սիրտ, անոնք ալ սուր՝ դուք ալ սուր, անոնք ալ թագ՝ դուք ալ թագ, անոնք ալ մահ՝ դուք ալ մահ, և երկուքնիդ ալ միանգամայն երկինք ունիք, բայց Կրիստոս իր անհուն բանակին մէջ աւելի զինուոր մ'ունի...

ԿԱՄ. Կին դու, եթէ երկնից աստղերը և այս կոհակներն ալ զինուորն մեզի դէմ, Կրիստոս և իր բանակը

դարձեալ դէնք և զրահ կ'ցոլացնեն անոնց դէմ... Արլւն փառաց համար, ինչուան հիմայ շատ ազգեր զինուեցան մեր դիմաց, բայց իրենց դիակներն ու սուրերը խրեցան Լիւզական զգրերնիրուն վրայ առանց իրենց հտնէն հեծածանք մը ձգելու:

ԿՐԻՒ. Պատասխան տուէք, երկինք և երկիր, Արտաշէս մեռնելու կուգայ:

ՈՐՄՁ. Իր դահիճը պատրաստ է սուր ի ձեռին:

ԿԱՄ. Իր գերեզմանը ամենի կոհակ մը:

ԿՐԻՒ. Ձայն տուէք, Աստուածներ, Արտաշէս յաղթուելու կուգայ:

ԿԱՄ. Արդէն յաղթութեան պատգամ որոտացին Աստուածները, տէր:

ԿՐԻՒ. Ճշմարիտ է, Կամազրոս... Ծն, կ'մօտենայ թշնամին, միշտ կ'բալէ դէպ ի մեզ, շողան սուրերը, չղեղնեն ճակատները, չդողդոջեն թևերը... զօրականք, հարուած և յաղթանակ... վախը Ձեր վատ դահիճն է, ի բաց վանեցէք սրտի ծալքերէն... յոյսը ձեր երկրորդ կեանքն է... Կ'պարզեն ահա թշնամիք իրենց դրօշակները, պարզենք մենք ալ մեր ճակատն ու սիրտերը:

ՈՐՄՁ. Զինուորական կիներ չդողար, իսկ դուք, արի Լիւզացիք:

ԿԱՄ. Երբէք:

ԿՐԻՒ. Տեսէք... հոն թշնամին, հոս մենք. երկու գնդին մէջ՝ երկու ազգաց փառազարդ ստուերները կ'մենամարտեն, գերեզման և անմահութիւն... չտապալի անմահութիւնը... ոչ որ կ'սիրէ զայն թող մեռնի հայրենեաց բաբախուն ծոցը... Լիւզացիք, այսօր չյաղթուինք հայէն, վաղը մեռնինք:

ՈՐՄՁ. Արտաշէսի գերեզմանին առկայծեալ ջահերուն հետ թաւալիլ... կը սիրեմ:

ԵՐԳ ՊԸՏԵՐԱԶՄԻ ՀԱՅՈՑ

(Շախ հետուէն կը լսուի եւ կ'շարունակուի մինչեւ որ տեսարանը մտնեն:

Հայկեան արի հըսկայք, արիք,
Հեքեմահան հոռան ալիք,
Նոցա մոռազ գըմոռն խանակ
Մեզ հաւստեն փառք յաղթմանի:

Արդ թող սոսկան թե՛ մեք հայ նւր.
Ազատ Մասնաց քաջ հսկայ նւր.
Թող ծածանի փառաց դրօշակ.
Խսենք, քանենք, արեան խաժակ:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ, ԱՐՑԱՇԷՍ, ՎՐՈՅՐ, ԽՈՍՐՈՎ, ԶՕՐԱՊԵՏՔ, ԶԻ-
ՆՈՒՈՐՔ ԵՒԱՅԼՆ (Սոյն երգը երգելով նաւերով տեսա-
րանը կ'մտնեն.—սլատերազմի սկսելու նշաններ կ'ը-
լան.—երգը ինչուան վարագոյրը գոցուելուն կ'շարու-
նակուի.—որոտմունք, կայծակը եւ խաւար).

(Վարագոյրը կիջնէ).

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ե.

Պ Ա Լ Ա Տ

Տ Ե Ս Ի Լ Ա.

ԱՐՏԱՀԷՍ, ՎՐՈՅՐ, ԽՈՍՐՈՎ, ԹԻԿՆԱՊԱՀՔ, ԶՕՐՔ
(տեսարան Կ'մտնեն).

ԱՐՏՇ. Վերջապէս Լիւդիոյ փառաց վերջալոյսն ալ գեղազարդեց չայկական թաղը և արեմուտքէն յուսոյ աստղեր բարեկեցին Արտաշէսի հսկայ բայլերը. խորտակեցան բանականները՝ ինչպէս կատաղի կոհակներ որ սեպացեալ ժայռի մը ստորոտը փշրելով տխուր մըմունջ մը կը թողուն իրենց ետեւէն... Լիւդիա վերջին հառաչանք մը ունէր՝ թնդաց նա գերեզմանաց և ամայի պալատներու կամարներուն տակ... զարհուրեցանք և դուք, ստուերք թաղաւորաց Լիւդիոյ որ հող սպառազէն քանդակուած արձանացեր էք... կործանեցէք՝ եթէ ամօթ կ'զգար, լացէք՝ եթէ արցունք ունիք, հեծեցէք՝ եթէ շունչ ունիք... դեռ երէկ թաղաւորներ ձեր ստուերին տակէն կ'անցնէին պատկառանճք, այսօր խրոխտ ճակատ մը կը խնդայ ձեր վրայ, և ձեր յիշատակը ձեր կոթողներուն աւերակին՝ և վահնորուն աճիւնին ներքեւ կը թաղէ... բայց ինչո՞ւ կուշանայ Գրիւսոս ալ չլթայակալ իր նախնեաց ստուերներուն առջև ծնրադրելու դահճին տապարին տակ:

ԴՈՍՄՐ. Տէր արքայ, Գրիւսոս խնդրեց որ զինքը մեհեանը տանին վայրկեան մը աղօթելու կամ գուցէ իր

անցելոյն վրայ գաղտնի արտասուելու համար... այն թեւերը որ վարժուած են գեղեցիկ և վսեմ առարկայներ գրկելու, հիմայ երկաթէ շղթայներ կ'կրեն, այն գլուխը որ միայն փառաց ու ծաղկանց մէջ կ'հանգչէր՝ քիչ ատենէն անարգ երկաթի մը հարուածը պիտի զգայ, վերջապէս այն որ կեանք ու մահ կ'հրամայէր արդ ստրուկ պիտի մեռնի... միթէ չողբայ, տէր արքայ, միթէ չարտասուէ:

ԱՐՏՇ. Թող լայ... փառաց մէջ նշոյլ և արցունք միանգամայն կ'չողչողան... ես փառասէր չեմ, այլ փառասէրները կ'ջախջախեմ... այս սուրը թագերէ փառք չքամեր, այլ Հայաստանի ազատ ազադայն կ'բաղէ... քաջդ Վրոյր, այս յաղթութիւնը քայլ մ'էր դէպ ի տիեզերք. Հայաստանի պիտի դարձնեմ բոլոր աշխարհ:

ՎՐՈՅՐ. Եւ Հայաստան ալ իր փառքը քու քայլերուդ և գերեզմանիդ մէջ պիտի ամփսփէ, ո՞վ թագաւորաց վեհագոյնը... Հայաստան իր անտառներուն մէջ չունի քու յաղթութեանցդ հաւասարելու չափ դալինի, Հայաստանի երկինք չունի քու փառքդ վարձատրելու չափ աստղ, այլ Արտաշէս՝ փառաց մէջ և փառք՝ Արտաշէսի մէջ:

ԱՐՏՇ. Արշէզը յիշեցուցիր ինձ, Վրոյր, նա ալ այսպէս կ'խօսէր յաղթութենէ վերջը... բայց կը զարմանամ թէ ինչպէս յանկարծ աներևոյթ եղաւ իմ քաջ զինակիրս:

ՎՐՈՅՐ. Վեհափառ տէր, այն գիշերը որ անտառին մէջ բանակնիս իջեանած էր՝ զինքը արեան լճակի մը մէջ անշնչացած գտանք Արքունի վրանիդ մէջ, քովն ալ արիւնոտ դաշոյն մը:

ԱՐՏ. Ո՞վ երկինք...

ՎՐՈՅՐ. Եւ գաղտուկ փոսի մը մէջ թաղեցինք զինքը զգուշանալով թագաւորիդ իմաց տալու որ կրնար շատ ցաւ զգալ:

ԱՐՏ. Աշմարիտ կ'ըսէր:

ՎՐՈՅՐ. Անշուշտ, տէր իմ:

ԱՐՏ. (մեկուսի) Դեռ կը սիրէր Արտաշաման... (քարծր) Ուրեմն չորցաւ Արտաշէսի ճակտին մէկ դափնին, վերջապէս կորսնցուցի այն սուրը որ պատերազմի դաշտին վրայ անխոնջ կ'ուրծաւ կ'աշտպանէր... խեղճ Արշէզ... (մեկուսի) զաւակս... (քարծր) Արդ բոլոր Լիւդիա յուսամ խաղաղեցաւ, այնպէս չէ, բաջդ Վրոյր:

ՎՐՈՅՐ. Այո, տէր իմ, գրեթէ դիակ և գերի՝ ողբ և արիւն՝ սուրի բեկորներ և փլատակ, միայն ասոնք մնացին Լիւդիոյ երկնքին տակ:

ԽՈՍՐ. Եւ միանգամայն ստրուկ ու դատապարտեալ թագաւոր մը:

ԱՐՏ. Ահ, ինչո՞ւ կ'փախչիս հորիզոնին տակ, Արև, ինչո՞ւ կ'տանիս նախանձոտ ճառագայթներդ, կեցիր քիչ մ'ալ և թագաւորի մը դիակին վրայ վերջին ճաճանչ մը՝ վերջին նայուածք մը ձգէ, դեռ վայրկեան մ'ալ կրակ դառնան ճակտիս դափնիները քու կարմիր ճաճանչիդ տակ և օրհասական Գրիւսոսի քինախնդիր նայուածքը այրեն... կեցիր դեռ, ուրիշ տիեզերք մը հանդիսատես չի պիտի ըլլայ այսպիսի փառաւոր յաղթութեան և գլխատման... Գրիւսոս դեռ չերկար...

ԽՈՍՐ. Ոտքի ձայներ կ'լսուին, արքայ քաջ:

ՎՐՈՅՐ. Ահա կ'ըբերեն, տէր արքայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ՆՈՅՆՔ, ԿՐԻՒՍՈՍ, ՈՐՄՋԴՈՒԽՑ՝ գերիք շղթայակապ:

ԱՐՏ. (մեկուսի) Որմզդճկստ...

ՈՐՄՋ. (մեկուսի) Կը զարմանայ... կամ չէ տեսեր կամ մեռած կը կարծէր:

ԱՐՏ. Յառաջ եկն, ով Կրիստոս, նախնեացդ ստուեր-
ները արեանդ հեղեղը տեսնել կուզեն, անոնք կ'ատեն
զքեզ և կ'ողբան Լիւդիոյ բախտը... չես համարձակիր
նայիլ, քու ցասկոտ նայուածքդ կ'յաղթուի անոնց քարէ
նայուածքէն, Լիւդիոյ հառաչանքը գերեզմանի քարէ մը
աւելի ծանր և որոտընդոստ թաւալեցաւ կ'թող ծնգացդ
վրայ... չզլծայիցդ շառաշիւնը արթնցուց նախնեացդ կը-
մախքները յաւիտենական փոսերէն որոնք հետկլտան
փլատակաց խորշերը... մորթիկներ կ'վանեն Լիւդիոյ հողէն
գահոյիցդ աճիւնը... վերջապէս Լիւդիոյ դամբաններն ու
որոցները կ'ատեն զքեզ և պիտի ատեն յիշատակդ... սա-
կայն սիրտ առ, Կրիստոս, մի դողար մահուանէ, ժպտէ
գոռոզաբար ինչպէս երբեմն գահիդ վրայ... այլ ոչ...
միթէ գահ է վատին համար գերեզմանը:

ԿՐԻՏ. Զղթայ կրողը վատ չըլլար, Արտաշէս, գու-
ցէ գահին վրայէն դայն ծաղրողը... մի, մի խրոխ-
տար, ով թագաւոր, այդ գահն ալ դադաղ կ'ըլլայ երբ
մթութեան նենգութեան կամ յաղթութեան մէջ բազուկ-
ներ չորս ոտքերովը կրեն դայն օդին մէջ... մինալ ես
չէ, այլ այդ սիրտն ալ կուլայ՝ այսպիսի անախկալ հա-
րուած մը երբ զգայ, հարուած մը՝ որ ինքնակալը վայր-
կեանի մը մէջ թաղէ՝ փառքէ և կեանքէ կ'զրկէ:

ՈՐՄՁ. (ցած առ Կրիստոս) Սիրտ առ, ով թա-
գաւոր, քնէ ետքը վրէժ մ'ունիս, զեռ չմեռած զիս ա-
ռանց չզլծայի պիտի տեսնես:

ԱՐՏ. Եւ դու կ'մոռնաս որ ես Արտաշէս եմ:

ԿՐԻՏ. Ես ալ Կրիստոս էի... Ձեռքս մական ունէի
երբեմն՝ արդ չզլծայ կ'կրեմ:

ԱՐՏ. Այլ ես իմ թշնամիս արթուն՝ զօրաւոր և
սուր ի ձեռին յաղթեցի:

ԿՐԻՏ. Սակայն գուցէ քենէ տկար մը օր մը զքեզ

անշշունչ գահիդ գամէ փոքր դաշոյնով մը՝ գողտր ձեռքով մը...

ՈՐՄՁ. (մեկուտի) Այն անծանօթ դահիճը ես պիտի ըլլամ:

ԱՐՏ. Վատ է այն:

ԿՐԻՒ. Սակայն կ'սպաննէ, մութի մէջ, դէմքը չես տեսներ:

ԱՐՏ. Ո՛ւր Կրիստոս, գեղեցիկ երազներով օրհասդ ամոքե՛լ կուգես, կ'տեսնեմ դահիճը (կ'ցուցնէ) պատրաստ եղիր...

ԿՐԻՒ. Գթութիւն, ո՛վ թագաւոր, չնորհէ կեանքս:

ՈՐՄՁ. (ցած առ Կրիստոս) Սիրտ առ... դեռ թագաւոր ես:

ԱՐՏ. Ի՞նչ պիտի ընես կեանքը... յոյս մը կ'նշմարես:

ԿՐԻՒ. Սակայն... չեմ ուզեր... կ'տեսնէք ո՛վ իմ հարցս ուրուականները, կ'լսէք... ինչո՞ւ լուռ և անշարժ արձանացեր էք. Ձեր նայուածքները կարծես թէ կենդանի են, իսկ Ձեր սուրբըր չեն փայլատակեր, գոնէ ինկէք, կործանեցէք յափշտակչին գլուխը ջախջախելու... Ձեր ստուերին տակ դահիճ մը կ'պահէք որ այս նուիրական պալատը Լիւդիոյ վերջին թագաւորին արեամբը պիտի ողողէ և Լիւդիոյ յետին շունչը այս կամարներուն և ձեր շուրթին տակ հեկեկելով պիտի սպառի, ելէք, դէնք առէք, ստուերը դիւցազանց, վրէժ ժայթքեցէք անոր դավին. զարդ գլխուն որ յաղթական քայլերով ձեր դամբանները կ'կոխկռտէ... կրակ թափեցէք եթէ նայուածք ունիք, մահ սփռեցէք եթէ շունչ ունիք, ձայն տուէք եթէ ձայն ունիք... ո՛վ դիր, ո՛ւր են ձեր կայծակները... ահ, մէկը սուր մը՝ յոյս մը չը բերէր ինձ... ուրեմն Աստուածք և ստուերը, անիծեալ ըլլաք:

ԱՐՏԾ. Դեռ սպասէ դահիճը. ո՛վ Կրիստոս... ահա արևը աներևութացաւ արդէն, վաղը իր առաջին ճառա-

գայթը գերեզմանիդ վրայ պիտի ցողէ... կ'զողմս մահուանէ:

ԿՐԻՅՆ. Արդէն այս շղթայները և այդ ծիծաղները մահէն աւելի ոռոկալի են... Թոյլ տուր օրհասականին, Արտաշէս, որ խօսի... կ'մտածեմ թէ դեռ ո՞վ մնաց ատելու և անիծելու համար... Բնշ ընեմ... պիտի մեռնեմ... պիտի մեռնեմ գերեզմանիս վրայ արիւնոտ սև շղթայ մը՝ փոխանակ ծաղկանց և ջահերու... Ծն, կ'զգամ որ մէկը միայն մնաց օրհնելու համար, Աստղածնները անշուշտ անոր անմեղ արեան վրէժը լուծեցին... զբեղ Սողոմն... Սողոմն, գեղեցիկ խօսեցար...

ՎՐՈՅՐ. Տէր իմ, նոր Աստուած մը կ'կանչէ:

ԱՐՏՇ. Ո՞վ է այդ Սողոմը, Կրիստոս...

ԿՐԻՅՆ. Ո՞վ Արտաշէս, այս վայրկենիս միայն Սողոմն և դահիճը կ'սիրեմ:

ԱՐՏ. Քեզի կ'հարցնեմ, Կրիստոս. թէ ո՞վ է այդ Սողոմը որ կ'օրհնես:

ԿՐԻՅՆ. Գոռոզներու թշնամին, Արտաշէս:

ԱՐՏ. Խօսէ:

ԿՐԻՅՆ. Ես ալ երբեմն այդ գահին վրայ էի, շղթայակալ թագաւորներ՝ յաղթութեան ճոխութիւն, փառք և գեղեցկութիւն կ'պատէին զիս, կը ցոլայի լուսնոյ մը պէս անթիւ աստղերու մէջ... օր մը Սողոմը կանչեցի և ըսի իրեն, «Սողոմ, ինձմէ աւելի երջանիկ մարդ կայ աշխարհի վրայ» Նա ալ պատասխանեց. «Ո՞վ թագաւոր, մարդուս երջանկութիւնը անհիմն է... կրակ կտրեցայ այս կարծր պատասխանին վրայ և իր մահը որոտացի... մեռաւ նա... գերեզմանը անհետացաւ, բայց իր վրէժը վառ մնաց ճակտիս վրայ Աստուածային շանթի մը պէս, փառաց հեղեղը զիս անոպայ ժայռերու վրայ նետեց... ժայռերը սիրտ չունին... Արտաշէս, ուր է դահիճը:

ԱՐՏ. Զի պիտի մեռնիս:

ԿՐԻՒ. Մի ծաղրեր զիս անգլխաբար, Արտաշէս,
կ'ուզեմ մէկ հարուածով մը մեռնել... այդ կատակներդ
զուլ սուրբերու հարուածներ են:

ԱՐՏ. Կազատեմ զքեզ մահուան ճանկերէն, ուսկից
շատ կ'դողաս:

ԿՐԻՒ. Ալ բաւական է... ուր է դահլճդ:

ԱՐՏ. Դեռ չի պիտի մեռնիս:

ԿՐԻՒ. Բայց ուր է դահլճդ:

ՈՐՄՁԴ. (Յած առ Կրիստոս) Դեռ ապրէ...

ԱՐՏ. Զօրականք, զինքը ստորերկրեայ բանտ մը
տարէք, նոյնպէս այս բոլոր գերիներն ալ ուրիշ բանտեր:

ՈՐՄՁ. (Նոյնպէս) Քեզ զահդ կ'տանին... գնա...
(ամենքն ալ կ'տանին):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ, բաց 'ի ԿՐԻՍՏՈՍԷՆ.

ՈՐՄՁ. (Զուգելով միաններուն հետ ընտրեալ եր-
թալ) ո՛վ թագաւոր...:

ԱՐՏ. Քակեցէք այդ կնոջ շղթաները և ազատ թո-
ղէք, նախատինք է մեզի կնոջմէ մը վրէժ առնել որուն
հարուածը վարդ մ'անգամ չկրնար փթթեցնել. (շղթայ-
ները կ'քակեն):

ՈՐՄՁ. (Մեկուսի) Դեռ կ'տեսնուինք Արտաշէս...
(Կ'երթայ. — տեսարանին վրայ կ'սկսի քիչ քիչ մուծը
կոխել):

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

ՆՈՅՆՔ, բաց 'ի ՈՐՄՁԴՈՒՆՏԷՆ

ԱՐՏԸ. Օ՞ն ուրեմն, դուք ալ, յաղթական զինա-

կիցք իմ, դացէք հանգչելու դափնեայ անկողնոց վրայ զոր յաղթութիւնը ձեզ համար յարդարեց. ահա եկաւ գիշերը իր անհուն աստղերով ձեր յաղթական ճակատներուն գեղեցիկ հովանի մը բլլալու... գիշերները երկընքին երեսէն թռչող ու ինկող աստղերը՝ ազգերու բախտերն են որ Հայաստանի դոգը կը թաւալին... Արշալուսին առաջին ճառագայթներուն դարձեալ կ'ըալենք, յաղթական քայլ մ'ալ դէպ 'ի տիեզերք...

ՎՐՈՅՐ. Տէր արբայ, գիշերները դարերը կ'թուին:

ԱՐՏ. Լիւդիոյ յետին հեծկտանքները զմեզ կ'օրօրեն:

ԴՈՍՐ. Սակայն, տէր արբայ, սուրերը չեն ուզեր իրենց պատեանին մէջ նիրհել:

ԱՐՏ. Ճշմարիտ է, ռազմիկին սուրն ալ սրտին հետ կ'ըրարախէ... այսու ամենայնիւ հանգիստն ալ փառաց ստուերն է... Փոթորիկէն ետքը, կ'տիրէ լռիկ հանդարտութիւն... միթէ չէք կրնար նիրհել արեան հեղեղներու քով... ահա միայն այս գիշեր Ձեզի կ'թողում բանակին հսկողութիւնը, քաջքդ իմ... այս գիշեր Արտաշէս պիտի ննջէ փառաց մրմունջներու մէջ... լաւ հսկեցէք բանակը, զգոյշ կեցիք, դեռ երկինքը ամպոտ է... (Կ'մեկնին ամենքն ալ. — պաշտօնականք սենեակին աշտանակները եւ կանթեղները կ'վառեն. — երկու պահնորդ կ'կանգնեն սենեակին միջնական դռանը քով):

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԱՐՏԱՇԷՍ ՊԻՆԿ.

Պահանորդք, աղխեցէք դռները, և դացէք դուր ալ հանգչելու... (պահանորդք դուռը կ'աղխեն եւ կ'երթան) Սողոմն խօսքը և Կրիստոսի անկումը գրեթէ զարհուրե-

ցուցին զիս... գիշերուան խաւարին մէջ կ'կեդրոնանան մտքերը՝ աշխարհային սոսկումները... գիշերը իր լու-
թեանը մէջ կարծես թէ ձայն մ'ունի որ կը հծծէ. «Կ'
անցնի մարդը, կ'անհետի վարդը շուրի մը պէս... կ'անց-
նի փառքը՝ կ'մարի դերեզմանի կանթեղի մը պէս... կը
սահի՝ կ'անհետանայ արեան հեղեղներուն հետ... կը
նուաղին օր մը մարդկային փայլերը, կ'նսեմանայ գեղեց-
կութիւնը վշտին մէջ, փառքը՝ պարտութեան մէջ, ճո-
խութիւնը՝ բախտին մէջ...» Ինչո՞ւ կ'ծանրանաս սրտիս
վրայ ո՞վ գիշեր, ունայնութեան պատանքով՝ նախանձու
կայծերով անցաւորութեան կոհակներով՝ եղբրգութեան
հծծանքով և գերեզմանական ստուերով... դու դահիճ մը՝
միայնութիւնը տապար առած կ'ուզես դողացնել, կուզես
որ հառաչ մը թուի Արտաշէսի շրթներէն... այլ դեռ
գլխուն վրայ կ'ցոլան Լիւզիոյ փառաց ջահերը և անոնց
ճաճանշովը կ'տեսնեմ որ լոկ ստուեր մը՝ հառաչ մը՝ ե-
րազ մ'ես, և ճառագայթ մը՝ քու դահիճդ... այդ անտե-
ղաղարկ երկինքը Արտաշէսի տիեզերակալ ծիրանին պի-
տի ըլլայ... ոտքերուս տակ դեռ շնչասպառ դիակներ կը
հետկլտան .. թող որ դափնեայ շուրին տակ հանգչի
Արտաշէս... (Թիկնաթողի մը վրայ կ'ըսա՞մի) աչքերս
կը գոցուին... Ընչ քաղցր ես, քո՛ւն, յաղթական պատե-
րադմներով խոնջեալ ճակատի մը համար... (աչքը կը
գոցէ. — տեսարանը վայրկեան մը պարսպ կը մնայ):

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ՆՈՅՆ և ՈՐՄՋԴՈՒՄՏ.

ՈՐՄՋԴ. (Գաղտնի դուռ մը քանալով) Կրիւտոս
աղէկ ցուցուց... ճիշտ իր սենեակը հանեց այս գաղտնի
դուռը... (Զգուշութեամբ յառաջ կուգայ) հոն է կ'ընա-

նայ... կ'տապալտկի փառահեղ երազներու մէջ... չ'պիտէ թէ
 օձ մը մթութեան մէջ զինքը կը մտածէ և օր մը պա-
 րանոցը պիտի փաթթուի, դուցէ այս վայրկենիս մինչդեռ
 առիւծը կ'ննջէ կ'խորթայ... Արտաշէս պիտի մեռնի՝ ես
 թագուհի պիտի ըլլամ, և իր գերեզմանը պիտի ընեմ ա-
 ռադաստու և գահս... Արտաշէս արծիւ էր, այս վարկենիս
 թևեր չունի... մէկ հարուածի մը ներքև ստուեր մէջ ան-
 շըշունջ և պիտի անհետանայ գիշերուան մութին մէջ...
 չեմ երազեր, Արտաշէս գրէթէ զիակ մէջ... հոս է գահս
 անոր վերջին շունչին մէջ՝ դոց աչքերուն՝ հանդարտ սրբ-
 տին՝ և այս դաշոյնին վրայ... հոս է թագս Արտաշէսի
 արեան վառ ալեացը մէջ... կինը մթութեան մէջ կ'սպան-
 նէ... (Ժրագները մէկիկ մէկիկ եւ իւրաքանչիւրին կանգ
 առնելով զգուշութեամբ կ'մարէ.— Վերարկուին տա-
 կէն լապտերը մը կ'հանէ, կամաց կամաց Արտաշէսի
 կ'մօտենայ, լապտերը նորէն կ'պահէ... կ'զարնէ սրտին
 եւ քանի մը քայլ ետ կ'երթայ կատաղի նայուածքով)

ԱՐՏ. Ահ... (ըռըռոջուն ոտքի ելնելով) ո՞վ էր
 այն...

ՈՐՄՁ. (Լապտերը իր դէմքին ընծելով) Տե՛ս...

ԱՐՏ. Որմզդուխտ... միշտ դուն... (կ'իյնայ):

ՈՐՄՁ. Գին մը որուն հարուածը ոչ թէ վարդ այլ
 վարդագոյն արիւն կը փթթեցնէ:

ԱՐՏ. (մարած ճայնով) Օգնութիւն...

ՈՐՄՁ. Տ սէք... Արտաշէս մը կնոջ մը դիմաց օգ-
 նութիւն կ'կանչէ.

ԱՐՏ. Վատ...

ՈՐՄՁ. Ի՞նչ կ'ըսես, Արտաշէս... թագուհի պիտի
 ըլլամ.

ԱՐՏ. Դեռ ոչ... (ժեռքը սուրին տարած կուգէ եւ
 նեղ. նորէն կ'իյնայ)

ՈՐՄՁ. Արտաշէս... սիրոյ յիշատակներուն պէս կ'ան-

ցնին կ'ոտնին այս կարմիր ալիներն ալ... վրէժխնդրու-
թեանս բոցերը մարեցան, բայց ատելութիւնը դեռ սիրտս
կ'լափէ... հայութիւնը պիտի ջնջեմ, Արտաշէս...

ԱՐՏ. Արտաշէսի պէս դիւրաւ չ'մեռնիր նա...

ՈՐՄՁ. Արդէն հիմա երկու բանալիներ իրարու թըշ-
նամի ձևացուցի մ'թուլթեան մէջ և զիրար անխնայ կ'ջար-
դեն, պիտի երթամ հիմայ Կրիւսի բանտը պիտի բակեմ
շղթաները... պիտի ղինուենք... թաղուհի պիտի ըլլամ, Ար-
տաշէս:

ԱՐՏ. Ահ... անէ՛ծք, կայծակր...

ՈՐՄՁ. Օ՛հ, մեռիր որ վայրկեան մը առաջ թագու-
հի ըլլամ, ալ հերիք զալարիս ոտքերուս տակ... լաւ բաց
բերանդ... շուտ, տուր հողիդ, և տեսնեմ փառաց ջահերով
պիտի թռչի:

ԱՐՏ. (յուսահատութենէն և ցաւէն նուաղեալ
կ'իշնայ) վա՛տ դահիճ...

ՈՐՄՁ. Մեռա՛ւ... ձայնը մարեցա՛ւ... աչքերը փակե-
ցան... վրէժս առի... հազայ կարմիր ծիրանին... թագ
մը մնաց... հոն է... թաղուհի պիտի ըլլամ... (դէպի
միւս գաղտնի դուռը կ'երթայ կ'ընայ և կ'աներե-
ւոյթանայ):

ԱՐՏ. (աչքերը քանալով դայն կ'դիտէ) խաբուե-
ցաւ... բայց ես ալ կ'մեռնիմ... ո՛վ անողորմ գիշեր... վերջա-
պէս յետին հառաչս՝ փառոս՝ սուրս կ'իջալարեսս քերեցմա-
նին աննշան յատակը... օղնութիւն...

ՎՐՈԹՐ. (դըսէն) Տէր արքայ, տէր արքայ... (դռնե-
րը հարուածելով կ'խորտակեն և ներս կ'մտնեն):

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

ԱՐՏԱՇԷՍ ՎՐՈԹՐ ԽՈՍՐՈՎ ԶՕՐԱԿԱՆՔ

ՎՐՈԹՐ. Տէր արքայ, բանակը զիրար կ'ջարդէ... հա-
սիր...

ԴՈՍՐ. Բայց ուր է թագաւորը... (փնտռած ատենը
դիակին կ'դիպչի) Ի՜նչ... հոս բերէք ջահերը...

ԱՄԾՆԶԸ. (Տեսնելով) Թագաւորը...

ԱՐՏ. Կին մը... այս դաղտնի դուռը... Կրիստոսի
բանտը... շուտ վրէժս... Հայաստանը ազատեցէք... «Ա-
ւաղ փառացս անցաւորի»:

ԱՄԾՆԶԸ. Մեռաւ...

ՎՐՈՅՐ. Օ՜ն, այս պաղտնի դռնէն (Ամենքը կը
մտնեն, վարագոյր):

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Բ Ա Ն Տ

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

ԿՐԻՒ. մինակ շղթայներով գետինը կապուած
է, ցեղունէն կախուած կանթեղ մը կ'ալլալայ:

Սյս իմ պալատս է... բանտս է... ճակտիս դափնի-
ներն են այս շղթաներն որ երկաթի փոխակերպելով
կաշկանդած են զիս գերեզմանին սև ու սեպ ժեռափան-
ցը... նայուածք մը հոն... և ահա այն է գերեզմանս...
Ի՜նչ, հիմայ կ'հասկնամ թէ ի՜նչ է դատաւարտեալ մը ո-
րուն վճիռը տալն փառք և հաճոյք կ'ազդէր ինձ... ար-
դեօք ի՜նչ ալեւոր մազեր՝ սիրոյ հառաչներ՝ թագեր՝ ար-
տասուաց գետեր՝ աղիք՝ ճապաղիք, կմախք և անէծք
սփռուած են և կ'հեծեն այս սև կամարներուն տակ...
չեմ սոսկար զաղաններէն որչափ այս խաւարէն, ուր
զոհներու ուրուականները իրենց պատանքները գետնի
վրայ շրջելով կ'շրջին միշտ, սուր չունին՝ նայուածք ու

անէծք ունին... ով պիտի ազատէ զիս այս ողջերու գերեզմանէն... այն կիներ թիչ մը առաջ երեցաւ ինձ առանց շղթայի, այս վանդակապատ պատուհանէն. «սիրտ ան—ըսաւ—[Ժազաւոր պիտի ըլլաս»... Արտաշէսը պիտի սպաննեմ, կ'ըտէր, և պալատին գաղտնի ճամբայներուն վրայ տեղեկութիւններ առաւ ինձմէ... Կհ, մէկ մը դուրս նետուէի, տեսնէի Լիւդիոյ երկինքը... Նախ սուրս Աստուածոց դէմ դարձնէի, յետոյ տիեզերաց վրայ... Կհ, գաղտնի դուռը կ'բացուի կարծեմ... (Որմզդունիստ կ'երեւայ) ինքն է...

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ՆՈՅՆ և ՈՐՄՋԴՈՒՄՑ

ՈՐՄՋԴ. Այո, ես եմ... միշտ ես [Ժազաւորին ու դատապարտեալին մէջ... միշտ ես՝ վրէժի և փառաց մէջ... (Շղթայները կ'քակէ):

ԿՐԻՒ. Ո՛վ երկինք... Բայց ի՞նչ կ'ընես... ի՞նչ ըրիր, կիւն դու...

ՈՐՄՋ. Ազատ ես... լռէ և քալէ:

ԿՐԻՒ. Բայց խօսէ:

ՈՐՄՋ. Բայց երթանք:

ԿՐԻՒ. Գուցէ եթէ հոսկէ դուրս ելնեմ վատ՝ և եթէ երկրորդ անգամ հոս մտնեմ կրկին մահ պիտի ըլլայ... խօսէ...

ՈՐՄՋ. Արտաշէսի զօրքերը խիստ բազմաթիւ ըլլալուն երկու զօրանոց փոխադրուած էին... Նախ մէկ զօրանոցը դացի և պոռացի «Թշնամիք կուգան» անոնք որոտընդոտս և սուր ի ձեռին դուրս նետուեցան... իսկոյն միւս զօրանոցը վաղեցի և գոչեցի «Թշնամիք եկան» և զանոնք միւս զնդին վրայ առաջնորդեցի որ բարկա-

ցայտ յառաջ կ'իսաղար... երկու գնդեր իրար զարնուեցան խնչպէս երկու մորիկ, լսեցի սուրերուն շաշխնները... անոնք մեր թագաւորութեանը համար արիւն կ'թափէին փոփոխակի... հասայ Արտաշէսի քով, զինքը քնոյ մէջ խողխողեցի... մեռաւ աչացս առջև... հոս եկայ դքեղ թագաւոր ընելու... բալէ:

ԿՐԻԴ. Ո՛վ դէք. այս մշտնջենաւոր աղջամուղջին մէջ փառաց դռներ կ'ընաւք... աղատենք գահս...

ՈՐՄՁ. Օ՜ն, դարձեալ այս գաղտնի դռնէն Արտաշէսի սենեակը կ'եկնենք և միւս գաղտնի դռնէն պալատէն դուրս... պալատէն դուրս՝ դռն թագաւոր, ես ալ թագուհի... (երթալու կ'ըլլան):

Տ Ե Ս Ի Լ Ժ.

ՆՈՅՆՔ, ՎՐՈՅՐ՝ ԽՈՍՐՈՎ. ՋՕՐՔ.

ՎՐՈՅՐ. (Գաղտնի դրան մէջ երեւնալով) Այս տեղ պալատ չէ, բանտ է, գերեզմանդ է, թշուառական: ՈՐՄՁ. Ահ...

ԿՐԻԴ. Մատնուեցանք...

ՎՐՈՅՐ. Կը կարծէք որ այս դրանը մէջ ահաւոր և վրէժխնդիր սուր մը ձեր դիմաց շարձանանայ:

ՈՐՄՁ. (Առ Կրիստոս) Վատ արանց, առանց շղթայի արդէն չկրցար բալել:

ՎՐՈՅՐ. Զօրականք, կապեցէք երկուքն ալ. մէկը վատ, միւսը արքայասպան:

ԿՐԻԴ. (Զօրաց սպառնալով) Դողացէք, դեռ Կրիստոսն եմ:

ՎՐՈՅՐ. Հոս ստրուկ ես և հոսկէ դուրս դիակ... զօրականք շղթայեցէք. (զօրքերը երկուքն ալ կ'կապեն): ՈՐՄՁ. Բայց ի՞նչ կ'խնդրէք ինձմէ:

ՎՐՈՅՐ. Արի՛ն... Արտաշէս հիւծեալ աչքերով բեղ
լրտեսեր է:

ՈՐՄՋ. (Մեկուսի) Ուրեմն դեռ մեռած 'չէ եղիր
... (Բարձր) մեռաւ Արտաշէս...

ՎՐՈՅՐ. Այո, ես եմ վրէժխնդիրը:

ՈՐՄՋ. Մեռաւ... ուրեմն ի՞նչ հոգ եթէ սպաննէք
զիւս... խորտակեցի Հայուն յաղթական քայլը, մարեցի
Հայուն փառաց ջահը... ես էի որ քիչ մը առաջ Հայերը
ի դէն և ի մահ դրդեցի:

ՎՐՈՅՐ. Դո՛ւն... թշուառական:

ՈՐՄՋ. Ես հոս կ'մեռնիմ... բայց Հայութիւնն ալ
դուրսը ինձի հետ կ'մեռնի:

ՎՐՈՅՐ. Դեռ ողջ է Հայը և անդին Հայաստան
մոռնի:

ՈՐՄՋ. Հոգ չէ եթէ թագունհի չեղայ, թագաւորի
մը դահլիճը եղայ. (Ժոնը կ'շոքի Վրոյր զայն զարնելու
ատենը):

ԿՐԻԽ. Ձիս ալ...

(Վարագոյր):

